

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

14 augustus 1968

53e jrg.

No. 2657

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Komkommertijd? 745

Drs. R. Iwema:

Revisering van de economische
chronometer 746

H. Westendorf:

Wahrheit und Dichtung, met een
naschrift van Ir. S. A. Posthumus... 749

Dr. P. Gootjes:

De doelmatigheid van bestedingen
voor de volksgezondheid 753

Notitie:

De goudprijs en de presidentsverkie-
zing 750

Geld- en kapitaalmarkt 757

Ontwikkelingskroniek .. 758

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Komkommertijd?

Beweerd mag dan wel eens worden dat er geen komkommertijd meer bestaat, op het economisch-politieke vlak is, althans voor wat betreft onze nationale Nederlandse situatie, nu echt wel uitblazen en afwachten het parool. Behalve natuurlijk voor onze Minister van Financiën. „Spending” ministers geven weliswaar in hemdsmouwen en shorts op Vlieland vakantie-interviews weg, op de Kneuterdijk probeert hun „collecting” collega deze weken de (begrote) eindjes voor 1969 aan elkaar te knopen. Alle ministers weten nu zo langzamerhand wel ongeveer hoe dik hun departementale portefeuille in 1969 zal gaan worden; collega Witteveen rest de delicate taak die portefeuilles gevuld te krijgen en — goed democratisch gebruik — dit nog te verantwoorden ook. Dat laatste staat dan weer in september te gebeuren: in „evenwichtig” proza in de Miljoenennota.

Is het goed beschouwd eigenlijk niet vreemd dat de Miljoenennota zo veel meer aandacht krijgt dan de afzonderlijke begrotingshoofdstukken? Want wat zeggen totaalbedragen in feite, wanneer je niet weet aan welke zaken het nu allemaal precies opgaat. Zeker vandaag is dat het geval. In overzichtelijker tijden was de politieke kleur van een kabinet nog aan de hand van de *uitgaventotalen* te onderkennen; iedere geïnteresseerde krantenlezer kon dat. Nu vallen er te dien aanzien tussen kabinetten van uiteenlopende tint niet zo veel verschillen meer te onderscheiden. Beleidsombuigingen constateren vergt vandaag aan de dag méér speurwerk; zij moeten veeleer aan de hand van *verschuivingen tussen uitgavencategorieën* binnen de diverse begrotingen worden ontdekt. Daartoe moet vaak zeer minutieus te werk worden gegaan. Van de Miljoenennota zelf is eigenlijk alleen van belang de visie op het macro-economisch gebeuren welke er uit spreekt; het *programma* valt beter — maar helaas ook moeilijker en ontoegankelijker — uit de begrotingshoofdstukken af te lezen.

Toch zullen in september de kranten weer vol staan met staafdiagrammen die de totale uitgaven voor elk der departementen weergeven. Ook de in parten verdeelde belastinggulden (elke part een bepaalde departementale taak weergevend) vormt ieder jaar weer een dankbare manier om de begroting te visualiseren. Maar wat zegt het eigenlijk? Hoegenaamd niets. Een departement wordt niet in zijn taken besnoeid, wanneer het zijn aandeel in de totale Rijksuitgaven ziet dalen; dat kan alleen geconstateerd worden door het toetsen van de door de beschikbaar komende gelden realiseerbare taken aan de door het departement nog op te knappen taken.

De eigen ratio van uitgaventotalen is een moeilijk uitroeibaar misverstand in de openbare financiën. Natuurlijk heeft kennis van de verdeling der overheidsgelden over de departementen een zekere informatiewaarde; het zegt echter niets over de mate waarin elk der overheidstaken, zoals deze in de diverse departementen tot uitdrukking worden gebracht, wordt vervuld.

dR

Revisering van de economische chronometer

Als maatstaf voor het economisch groeitempo plegen we te hanteren de groeivoet van het bruto nationaal produkt (BNP). Vanzelfsprekend is het daarbij, in dit tijdperk van inflatie, niet om de *nominale* maar om de *reële* groei begonnen. Aan de gebruikelijke meting daarvan ligt, dunkt me, de volgende gedachtengang ten grondslag: de nominale economische groei wordt gemeten door de groeivoet van het nominale BNP, d.w.z. van het BNP in *lopende* prijzen; ergo: de reële economische groei wordt gemeten door de groeivoet van het BNP in *constante* prijzen. In de nationale rekeningen van zowel de nationale statistische bureaus als van EEG, OECD en Verenigde Naties, wordt deze methode gehanteerd. Naast cijferreeksen over het verloop van het BNP en zijn onderdelen in lopende prijzen, treffen we daarin de overeenkomstige cijferreeksen in de prijzen van één bepaald jaar aan. Uit deze laatste reeksen, die dus het verloop van het BNP in volume-eenheden weergeven, wordt de reële economische groei berekend. We zijn hieraan zo gewend geraakt, dat we deze wijze van meten vanzelfsprekend zijn gaan vinden. Het is echter nuttig het vanzelfsprekende af en toe eens het zwijgen op te leggen.

BIJSTELLING VAN DE CORRECTIE VOOR INFLATIE

Het BNP is een waardebegrip; *het is de in het nationale productieproces gecreëerde (bruto) toegevoegde waarde*. Bij de groei van het BNP gaat het dan ook om de toeneming van deze toegevoegde *waarde* en geenszins om een toeneming in *volume*-eenheden. Strikt genomen is het volume van het BNP een zinledig begrip en hetzelfde geldt daarom voor de volume-indices, die worden verkregen door de groeivoet van het BNP tegen constante prijzen te berekenen. Deze gebruikelijke maatstaf voor de reële economische groei is echter niet alleen een theoretisch monstrum, hij is ook ondoelmatig. Waarom willen we immers de *reële* groei bepalen? Alleen maar omdat we de inflatie in onze berekeningen willen uitschakelen. Het werken met constante prijzen is daartoe echter een paardemiddel. We schakelen daarmee nl. veel méér uit dan de inflatie, en wel tevens alle veranderingen in de ruilvoet tussen de verschillende sectoren van de voortbrenging in één land en daarmee tevens de daardoor veroorzaakte wijzigingen in de ruilvoet tussen de verschillende landen. Alle waardeveranderingen als gevolg van wijzigingen in de relatieve schaarste van de bestanddelen van het BNP, of die nu

door vraag- of door aanbodfactoren worden veroorzaakt, worden daarbij immers veronachtzaamd.

Om dit te vermijden moeten we de vermeende identiteit van reële groei en groei in constante prijzen geheel loslaten, en als reële groei beschouwen de nominale groei gecorrigeerd voor de inflatie. Dit betekent (1) dat we niet het bruto produkt van elke sector met zijn eigen prijsstijging moeten defleren, zoals nu gebeurt, maar alle sectorproducties met dezelfde prijsstijging en (2) dat deze prijsstijging de inflatie moet weerspiegelen. Nu weet naar een gevleugeld woord — het is me ontschoten van wie — iedereen wat inflatie is, behalve de economist. Het is duidelijk dat we, zolang we niet precies weten wat inflatie is, dit fenomeen ook niet kunnen meten. Toch mag dit, dunkt me, geen reden zijn om aan de tot dusver gebruikelijke, zowel theoretisch onjuiste als praktisch ondoelmatige maatstaf voor de reële economische groei te blijven vasthouden. Beter lijkt het me ons, voor de bepaling van de omvang van de inflatie, te wenden tot hen, die wel weten wat inflatie is. Dat wil zeggen dat we voorlopig, het spraakgebruik volgend, de stijging van de kosten van levensonderhoud als inflatiemaatstaf hanteren. Deze maatstaf kan in het algemeen zowel een over- als een onderschatting van de werkelijke inflatie inhouden. Voor beide zienswijzen zijn argumenten aan te voeren, die hier echter buiten beschouwing kunnen blijven. Bij groeistudies is het absolute niveau van de reële economische groei ook nauwelijks van betekenis. Het gaat daarbij immers altijd om een vergelijking van verschillende groeivoeten, zowel in de tijd als tussen verschillende sectoren, regio's of landen.

Slechts wanneer het ene land de tot dusver beheerste kosten van levensonderhoud via huurliberalisatie e.d. in een sneller tempo vrijgeeft dan het andere, zal deflering van de nominale groei met de stijging van de kosten van levensonderhoud misschien een vertekening van de reële economische groei opleveren. Deze casuspositie lijkt me thans echter niet meer zeer actueel. Ik geef mijn deflator echter graag voor een betere. De enige eisen waaraan hij in elk geval moet voldoen zijn: 1. dat hij voor alle sectoren van voortbrenging dezelfde is, zodat de veranderingen in de ruilvoet tussen deze sectoren door het defleren onaangetast blijven en 2. dat hij zoveel mogelijk onafhankelijk is van de sectorale opbouw van de economie van het betreffende land. Dit laatste betekent dat ook het gewogen *gemiddelde* van de prijsstijgingen in de afzonderlijke sectoren — de thans gebruikelijke deflator van het totale BNP — niet in aanmerking komt. Weliswaar zou deze

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

TABEL 1.

Groeivoet van het reëel bruto binnenlands produkt naar sectoren

	Frankrijk				Noorwegen				Oostenrijk				Italië			
	1955-1960		1960-1965		1955-1960		1960-1965		1955-1960		1960-1965		1955-1960		1960-1965	
	Volgens oude deflator	Volgens nieuwe deflator	Volgens oude deflator	Volgens nieuwe deflator	Volgens oude deflator	Volgens nieuwe deflator	Volgens oude deflator	Volgens nieuwe deflator	Volgens oude deflator	Volgens nieuwe deflator	Volgens oude deflator	Volgens nieuwe deflator	Volgens oude deflator	Volgens nieuwe deflator	Volgens oude deflator	Volgens nieuwe deflator
1. Landbouw enz.	2,6	1,6	1,5	1,0	0,4	-1,2	0,5	1,5	1,5	0,3	-0,4	-0,5	1,7	-3,4	2,8	3,3
2. Mijnbouw enz.	4,6	4,8	0,9	-2,3	2,5	-2,5	6,3	3,8	6,1	6,1	4,1	2,9	9,5	3,4	0,5	-0,7
3. Verwerkende industrie	6,5	5,7	5,1	4,3	4,2	2,9	6,5	5,8	6,1	6,1	4,1	2,9	8,0	5,9	6,7	5,2
4. Openbare nutsbedrijven	11,6	9,7	8,6	5,4	8,2	8,7	8,0	7,4	9,9	9,3	7,3	5,4	10,5	6,8	7,5	6,7
5. Bouwnijverheid	5,1	5,7	8,8	11,7	-0,5	1,5	4,9	7,8	3,5	7,7	6,3	10,7	5,8	6,9	2,8	8,3
6. Vervoer en communicatie	3,5	3,0	4,9	4,8	5,9	3,5	7,4	5,4	6,7	6,0	4,4	4,6	6,3	5,9	5,9	5,5
7. Groot- en kleinhandel	5,9	6,3	7,4	6,2	3,5	5,6	7,2	4,6	9,2	7,0	7,7	6,5	5,9	5,5	5,4	4,8
8. Bank- en verzekeringswezen	1,9	4,6	5,8	6,2	4,6	5,8	6,3	6,6	7,6	12,7	7,6	5,0	9,5	8,4	8,3	8,7
9. Woningbezit	7,1	11,6	4,5	10,4	2,7	7,7	1,6	2,0	0,0	4,9	1,9	2,2	3,0	8,5	3,1	4,1
10. Overheidsadministratie	1,9	4,8	1,6	6,0	2,7	5,4	3,6	6,1	3,5	8,4	2,4	6,0	3,4	5,8	3,5	9,3
11. Medische en gezondheidsdiensten, onderwijs (overheid en particulier)	9,0	12,0	8,2	11,1	5,5	7,8	6,0	11,0	8,2	11,0	1,5	6,6	4,0	6,1	3,1	5,6
12. Vrije beroepen, gemakkelijheidsinstellingen, horecabedrijven, overige diensten	-0,1	1,4	4,6	7,0	2,7	4,9	3,5	6,0	6,2	9,4	5,0	10,0	4,0	6,1	3,1	5,6
13. Bruto binnenlands produkt	4,9	5,1	5,1	5,5	3,5	3,5	5,6	5,6	5,4	6,2	4,2	4,6	5,3	4,8	4,8	5,7

deflator, indien óók op de afzonderlijke sectoren toegepast, de ruilvoetveranderingen tussen deze sectoren onaangestast laten en dus aan onze eerste eis voldoen, maar dat geldt niet voor de ermee samenhangende ruilvoetveranderingen tussen de landen. De bedoelde deflator is immers evenredig hoger, naarmate sectoren met snelle prijsstijging in het betreffende land sterker vertegenwoordigd zijn, waardoor de deflating de uitwerking van deze prijsstijging op de reële groei van het BNP weer elimineert.

ENKELE CIJFERS

In tabel 1 is de voorgestelde deflatie voor een viertal Europese landen voor twee vijfjaarlijkse perioden uitgevoerd. Voor elke sector is — voor elk van de twee groeiperiodes — de nominale waarde van het bruto produkt in het laatste jaar uitgedrukt als percentage van die in het aanvangsjaar. De index van de kosten van levensonderhoud — waarvoor is genomen de gemiddelde prijs van de particuliere consumptie — is eveneens voor het eindjaar van elke groeiperiode in een percentage van die in het beginjaar uitgedrukt. Deling van het eerstgenoemde door het tweede percentage¹ geeft de reële groei van het bruto sectorprodukt, die vervolgens tot een jaarlijkse groeivoet is herleid. Tenslotte is een overeenkomstige berekening voor het totale bruto binnenlands produkt uitgevoerd. Ter vergelijking zijn tevens de op de gebruikelijke wijze berekende reële groeicijfers vermeld, waarbij dus in tegenstelling tot

de hierboven uiteengezette berekeningswijze niet wordt gedeeld door de stijgingspercentages van de gemiddelde consumentenprijzen maar door die van de afzetprijzen voor de sectoren elk afzonderlijk (voor het totale bruto binnenlands produkt wordt gedeeld door het gewogen gemiddelde van die stijgingspercentages²). De gegevens zijn ontleend aan de nationale rekeningen van de OECD en de Verenigde Naties. Van een aantal sectoren blijkt de reële groei op de nieuwe wijze berekend aanmerkelijk lager te worden. Dat zijn voornamelijk de landbouw, de mijnbouw en de verwerkende industrie en voorts veelal ook de openbare nutsbedrijven en in mindere mate vervoer en communicatie. Anderzijds wordt een aanzienlijk hogere reële groei berekend voor de bouwnijverheid, het woningbezit en de overheidsadministratie, doch eveneens voor de dienstverlenende bedrijven als gemakkelijheidsinstellingen, horecabedrijven e.d., voor de vrije beroepen en voor overheidsdiensten op het gebied van onderwijs en gezondheidszorg. De gesignaleerde verschuivingen zijn dermate groot dat veelal een geheel ander beeld van de typische groeisectoren wordt verkregen. De verwerkende industrie verdwijnt als groeisector geheel van het toneel, terwijl in een aantal gevallen de dienstensectoren, zowel in de particuliere als overheids sfeer, als nieuwe groeisectoren naar voren komen.

¹ Een prijsindexcijfer van Laspeyres.

² Een prijsindexcijfer van Paasche.

(I.M.)

TABEL 2.

Groeivoet reëel bruto binnenlands produkt

1955-1960				1960-1965			
Volgens gebruikelijke deflator		Volgens voorgestelde deflator		Volgens gebruikelijke deflator		Volgens voorgestelde deflator	
1. West-Duitsland	6,3	1. West-Duitsland	7,1	1. Portugal	6,2	1. Portugal	6,1
2. Oostenrijk	5,4	2. Oostenrijk	6,2	2. Noorwegen	5,6	2. Nederland	6,1
3. Italië	5,3	3. Nederland	5,1	3. Frankrijk	5,1	3. Finland	5,9
4. Frankrijk	4,9	4. Frankrijk	5,1	4. Nederland	5,0	4. West-Duitsland	5,7
5. Denemarken	4,4	5. Denemarken	4,8	5. Finland	4,9	5. Italië	5,7
6. Portugal	4,4	6. Italië	4,8	6. West-Duitsland	4,9	6. Denemarken	5,6
7. Finland	4,3	7. Portugal	3,9	7. Italië	4,8	7. Noorwegen	5,6
8. Nederland	4,3	8. Verenigd Koninkrijk	3,6	8. België	4,8	8. Frankrijk	5,5
9. Noorwegen	3,5	9. Noorwegen	3,5	9. Denemarken	4,8	9. België	4,9
10. Verenigd Koninkrijk	2,5	10. Finland	3,1	10. Oostenrijk	4,2	10. Oostenrijk	4,6
11. België	2,4	11. België	2,6	11. Verenigd Koninkrijk	3,0	11. Verenigd Koninkrijk	3,1

Het zal duidelijk zijn dat deze verschuivingen in de berekende relatieve reële groeikracht der sectoren, als gevolg van verschillen in de economische structuur der landen, ook consequenties moeten hebben voor de berekende reële groei van hun totale bruto binnenlands produkt. Om dit te verifiëren is voor een groot aantal Europese landen de reële groei van het bruto binnenlands produkt op de voorgestelde wijze berekend en met de gebruikelijke reële groeicijfers vergeleken. Het resultaat is neergelegd in de tabellen 2 en 3. Tabel 2 toont de aanzienlijke verschuiving die soms in de rangorde der landen naar groeitempo optreedt. Zo verhuist Nederland voor de periode 1955-1960 van de achtste naar de derde, en voor de periode 1960-1965 van de vierde naar de tweede plaats. Tabel 3 laat zien, dat ook van de veranderingen in het reële groeitempo in de tijd soms een ander beeld wordt verkregen. Zo vertoont het Italiaanse reële groeitempo, op de gebruikelijke wijze berekend, een vertraging, bij de voorgestelde berekeningswijze daarentegen een aanzienlijke versnelling, terwijl voor het Verenigd Koninkrijk het omgekeerde geldt.

TOEPASSINGSMOGELIJKHEDEN

De hier voorgestelde deflator zou uiteraard, behalve bij vergelijkende groeistudies, ook toepassing moeten vinden bij de *prognose* van de reële economische groei. Is hij ook bruikbaar bij de berekeningen die aan de *groei* politiek ten grondslag liggen? Alleen indien en voorzover de groei van het BNP daarbij als richtsnoer dient. Dat is bijv. niet het geval wanneer het allereerst om het scheppen van werkgelegenheid begonnen is. Is echter het in totaal gecreëerde inkomen het kompas waarop de groeipolitiek vaart, dan lijkt me de op de voorgestelde wijze berekende reële economische groei — mits de berekening uiteraard veel gedetailleerder wordt uitgevoerd dan hier is geschied — zeker bruikbaar. Dit geldt ook indien het om de groei van de toegevoegde waarde per hoofd van de werkzame beroepsbevolking of per eenheid kapitaal begonnen is. De op de gebruikelijke wijze berekende reële economische groei kan hier natuurlijk nooit een deugdelijk richtsnoer opleveren. Een daarop gebaseerde expansiepolitiek zou zich primair moeten richten op die sectoren, die de snelste *technische vooruitgang* kennen. Daar immers is de fysieke produktie-stijging het grootst. Het is echter bekend — en de gegeven cijfers bevestigen dit weer — dat juist sectoren met een relatief langzaam voortschrijdende techniek soms de snelste stijging van het reële inkomen opleveren. Ofschoon in laatste instantie, voor de wereld als geheel gezien, de technische vooruitgang de enige bron van welvaartsstijging

TABEL 3.

Groeivoet reëel bruto binnenlands produkt

	Volgens gebruikelijke deflator		Volgens voorgestelde deflator	
	1955-1960	1960-1965	1955-1960	1960-1965
	West-Duitsland	6,3	4,9	7,1
Oostenrijk	5,4	4,2	6,2	4,6
Italië	5,3	4,8	4,8	5,7
Frankrijk	4,9	5,1	5,1	5,5
Denemarken	4,4	4,8	4,8	5,6
Portugal	4,4	6,2	3,9	6,1
Finland	4,3	4,9	3,1	5,9
Nederland	4,3	5,0	5,1	6,1
Noorwegen	3,5	5,6	3,5	5,6
Verenigd Koninkrijk	2,5	3,0	3,6	3,1
België	2,4	4,8	2,6	4,9

vormt, hoeft deze welvaartsstijging geenszins ook altijd het grootst te zijn in de sectoren, en daardoor in de landen, waar die technische vooruitgang op de grootste schaal plaats vindt. Een voortschrijdende techniek kan zeer wel ten voordele werken van een sector waarin zij niet optreedt en ten nadele van een sector waarin zij dat wél doet. Dat is een kwestie van elasticiteiten, terwijl zich bovendien autonome vraagverschuivingen tussen de sectoren kunnen voordoen.

Terzijde zij opgemerkt, dat ik hier niet probeer te betogen dat de nationale groeipolitiek zich voortaan op de overheidsadministratie en het woningbezit moet richten. Wil een land profiteren van een zich verbeterende ruilvoet, dan zal het die in zijn export moeten realiseren. Er is echter buiten de industriële sector een aantal typische groeisectoren, waarvan het wel degelijk mogelijk is, ook de export aanzienlijk op te voeren. Met name wat de dienstensector betreft, zou daarom veel gedetailleerder statistisch materiaal beschikbaar moeten zijn. Het prettige van juist die dienstensector is immers, dat zijn verdere expansie het leefklimaat van ons overvolle landje zoveel minder aantast dan enkele sub-sectoren met het — op de gebruikelijke, mijns inziens foutieve, wijze berekende — hoogste reële groeitempo. Zoveel mogelijk gedetailleerde groeicijfers — mits op de juiste wijze berekend — voor de dienstensector zijn daarom uiterst welkom. Deze vormen voor hen, die voor het stoffelijk welzijn van een helaas nog steeds aanzwellende stroom Nederlanders verantwoordelijk zijn, nu eenmaal een zwaarder wegend argument dan de klachten van in hun bezigheden gestoorde bespieders van het balderen van de auerhaan.

R. Iwema

Wahrheit und Dichtung

Stellungnahme zu einem Artikel von S. A. Posthumus*

Het hieronder afgedrukte artikel ontving de redactie eind juni jl. van de heer H. Westendorf, „Regierungsdirektor“ van de haven van Hamburg. Het is een reactie op een eerder in ESB geplaatste kritiek van Ir. S. A. Posthumus, Tweede-Kamerlid en voormalig Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, op het zgn. Leber-plan. De redactie heeft de heer Posthumus in de gelegenheid gesteld een naschrift toe te voegen aan de reactie van de heer Westendorf.

Die verkehrspolitische Situation in der Bundesrepublik Deutschland

Der Leberplan ist aus der Not der gegenwärtigen verkehrspolitischen Situation heraus geboren worden; einer Not, die durch den fast vollkommenen Stillstand der EWG-Verkehrspolitik noch wesentlich verschärft worden ist. Ein Warten auf EWG-Lösungen war angesichts des rapide steigenden Defizits der Bundesbahn, den z.T. chaotischen Verhältnissen auf den deutschen Strassen und den sehr besorgniserregenden wirtschaftlichen Verhältnissen der Binnenschifffahrt nicht mehr zu verantworten. So musste sich der Bundesverkehrsminister zwangsläufig zu einem Programm nationaler Regelungen auf dem Verkehrsmarkt entschliessen. Soweit diese Regelungen von den Grundsätzen der gemeinsamen Verkehrspolitik abweichen, sollen sie aber, sobald entsprechende Gemeinschaftsregelungen vom Ministerrat verbindlich beschlossen werden, wieder aufgehoben oder angepasst werden. In diesem Sinne hat die Bundesregierung wiederholt erklärt, dass ihr Programm nur eine Übergangslösung bis zum Vorliegen endgültiger und vom Ministerrat rechtskräftig beschlossener Regelungen auf dem gemeinsamen Verkehrsmarkt darstelle.

Keine bindenden Beschlüsse des EWG-Ministerrats

Die von Herrn S. A. Posthumus in seinem Aufsatz „Wahrheit und Dichtung“ aufgestellte Behauptung, es gebe eine gemeinsame Verkehrsgesetzgebung, die „konkret in Wirksamkeit getreten“ sei, trifft in keiner Weise zu. Die sogenannten Abweichungen des Regierungsprogramms von EWG-Verordnungen sind in Wirklichkeit lediglich Abweichungen von noch ausfüllungsbedürftigen Rahmenbeschlüssen des Ministerrats, die keinerlei Rechtskraft für die Mitgliedstaaten besitzen. Die Fragen, die in den Rahmenbeschlüssen des Ministerrats angesprochen werden, sind fast ausnahmslos noch in der Diskussion und können erst in eine rechtskräftige Verordnung des Ministerrats gefasst werden, wenn die Diskussion in der Kommission durch die Vorlage eines Verordnungsentwurfs abgeschlossen wird. Dieses ist aber bisher noch in keinem Fall, den Herr Posthumus aufzählt, geschehen. Auch die von ihm angeführte Harmonisierungsverordnung vom 13. Mai 1965 stellt nur einen solchen Rahmenbeschluss des Rates dar und verfügt damit noch über keinerlei Rechtskraft. Daraus mag ersichtlich sein, wie langsam die EWG-Verkehrspolitik in den letzten Jahren, nicht zuletzt durch

eine unnötige Dogmatisierung der Verkehrsfragen vorankam.

Bis zur Ausfüllung der vom Rat verabschiedeten Rahmenbeschlüsse durch die Vorschläge und Entwürfe der Kommission kann also noch viel Zeit vergehen, so dass in der Zwischenzeit auch im nationalen Bereich Massnahmen zur Überwindung der Verkehrsmisere ergriffen werden müssen, um die Lösung des Verkehrsproblems nicht noch mehr zu erschweren.

Massnahmen des Leberplans sind nicht gemeinschaftsfeindlich

Herr Posthumus geht vor allem gegen vorgesehene Regelungen des deutschen Regierungsprogramms an, bei denen sich aus der Wettbewerbslage heraus indirekt auch Auswirkungen auf die niederländischen Häfen oder Verkehrsunternehmer ergeben könnten. So wird von ihm die vorgesehene Anwendung des Territorialprinzips bei den Frachten im grenzüberschreitenden Verkehr kritisiert, und zwar unter Hinweis auf die Bestimmungen der Mannheimer Akte. Hier könnte es unter Umständen zu Schwierigkeiten kommen, wenn die generell gehaltene Vorschrift auch für den Rhein zur Anwendung gebracht werden sollte. Obgleich in der Mannheimer Akte ausdrücklich nur von Schiffsabgaben als Verbotstatbestand gesprochen wird, könnte eine Bindung der Frachten an die Beschlüsse der Frachten-ausschüsse doch als gewisses „Hindernis für die freie Schifffahrt auf dem Rhein“ empfunden werden. Die Rechtslage hat sich im übrigen jedoch mit dem Hinweis auf das Territorialprinzip im Regierungsprogramm in keiner Weise gegenüber früher gewandelt.

Auch die Steuerfreistellung des Gütertransports von und zu den deutschen Nordseehäfen — gemeint ist die 170 km-Regelung — ist nicht Ausdruck einer einseitigen nationalen Verkehrspolitik, wie Herr Posthumus meint, sondern lediglich ein Mittel zur Vermeidung zusätzlicher Wettbewerbsnachteile gegenüber den Beneluxhäfen, die ihren Hinterlandverkehr bis zur deutschen Grenze ohne die neue steuerliche Belastung aus dem Regierungsprogramm abwickeln können. Durch die 170 km-Regelung für die deutschen Nordseehäfen wird weder der gemeinschaftliche

* Ir. S. A. Posthumus: „Wahrheit und Dichtung. De betekenis van het Leber-plan voor de Europese vervoersontwikkeling“ in ESB van 17 januari jl., blz. 46-49.

Handel beeinträchtigt noch wird eine Wettbewerbsverzerrung zwischen den konkurrierenden EWG-Seehäfen verursacht, da Waren aus Drittländern über die steuerliche Ausnahmeregelung für die deutschen Nordseehäfen nicht mehr Vorteile erhalten, als sich für sie bei Transporten über andere EWG-Häfen von und nach Deutschland ohnehin ergeben würden.

Der Vorwurf, Minister Leber verfolge mit seinen einschränkenden Massnahmen für den Lkw-Fernverkehr eine Minderung des Frachtverkehrs zu den Beneluxhäfen, ist völlig unhaltbar, da die Beneluxhäfen durch diese Massnahmen nicht mehr und nicht weniger belastet werden als die deutschen Nordseehäfen. Von einer deutlichen Frontstellung des Leberplans gegen Holland und Belgien, wie Herr Posthumus meint, kann jedenfalls in keiner Weise die Rede sein.

Auch die Frage der Diskriminierung des grenzüberschreitenden Nahverkehrs wird von Herrn Posthumus angeschnitten. Der grenzüberschreitende Nahverkehr, ob von ausländischen oder inländischen Unternehmern durchgeführt, unterliegt in jedem Falle der geplanten Ferntransportsteuer. Es findet hier also keine Diskriminierung des ausländischen Fuhrunternehmers gegenüber dem inländischen, die Grenze überschreitenden Nahverkehrsunternehmer statt.

Schliesslich kann der Auffassung von Herrn Posthumus nicht beigepröflichtet werden, dass eine pragmatische Methodik in der Behandlung der europäischen Verkehrsprobleme erfolglos bleiben müsse, und nur das „Anpacken der Totalität der Problematik“ der einzig erfolgversprechende Weg sein könne. Gerade eine Politik des „Alles oder Nichts“ hat in der Gemeinschaft dazu geführt, dass bisher nichts wirklich abgeschlossen und verbindlich entschieden werden konnte. Eine Methodik, die Schritt für Schritt die einzelnen Probleme in Angriff nimmt, und so zu Teillösungen auf dem komplizierten internationalen Verkehrsmarkt der EWG zu führen vermag, scheint mehr Aussicht auf Erfolg zu haben. Eine zu starke Vermengung von Problemen führt naturgemäss zu einer anwachsenden Zahl an Widerständen und Bedenken, die Entscheidungen stark verzögern oder gänzlich zunichte machen können.

Der so kritisierte Plan Lebers hatte der bislang eingefrorenen Verkehrspolitik der Gemeinschaft wieder einen Anstoss gegeben. Auf seiner Sitzung am 14. Dezember 1967, beschloss der Ministerrat, über eine Reihe von Massnahmen, die bisher nicht angepackt wurden, bis zum 1. Juli 1968 zu entscheiden, und zwar u.a. über die Harmonisierung bestimmter Sozialvorschriften im Strassenverkehr, die Beseitigung der Doppelbesteuerung bei der Kfz-Steuer im grenzüberschreitenden Verkehr und die Vereinheitlichung der Vorschriften über die abgabefreie Treibstoffmenge im grenzüberschreitenden Verkehr. Hier hat der Leberplan — was auch Herr Posthumus indirekt zugibt —, wie ein nationaler Stein gewirkt, der in den trüben still stehenden Teich der EWG-Verkehrspolitik geworfen wurde. Dass diese vom Ministerrat unter dem Vorsitz Lebers beschlossene Aktivität dann doch innerhalb der gesetzten Frist keine Realisierung gefunden hat, unterstreicht nur die Behauptung vom Stillstand der europäischen Verkehrspolitik, wodurch die nationalen Regelungen erforderlich wurden.

Die Einstellung des Bundesverkehrsministers zur gemeinsamen Verkehrspolitik wird am besten durch seine eigenen Äusserungen anlässlich der ersten Lesung des Verkehrspolitischen Programms im Bundestag deutlich: „Ich möchte mit allem Nachdruck,“ so sagte er, „unter-

De goudprijs en de presidentsverkiezing

Zoals bekend, staat de huidige regering van de Verenigde Staten tot dusver afwijzend tegenover een verhoging van de goudprijs als een van de maatregelen ter oplossing van de internationale monetaire problemen.

Inmiddels is er tot nog toe weinig of geen aandacht besteed aan de vraag hoe de volgende president hierover zal denken. Misschien is de oorzaak hiervan te zoeken in het feit dat er grote onzekerheid bestaat over de vraag wie die volgende president zal zijn. Volgens de insiders van de beide grote partijen wordt het een spannende strijd tussen Nixon en hoogstwaarschijnlijk Humphrey.

Indien Nixon zou worden verkozen, is een wijziging in de goudpolitiek waarschijnlijk. Als bekendste adviseurs van Nixon worden genoemd: Arthur F. Burns, vroeger Chairman of the Council of Economic Advisers onder President Eisenhower, en Milton Friedman, de bekende econoom van de Chicago School. Burns heeft enige weken geleden verklaard dat: „If we are unwilling to practice austerity on a sufficient scale, then an increase in the price of gold may be the wisest course open to us“. En voorts: „We may go through some misery, embargo gold shipments, and have a floating exchange rate for the dollar, and after the miseries of floating exchange rates settle on a new and higher price of gold. I'd rather eliminate that period of misery“¹. Ook Friedman acht de huidige goudprijs onjuist; hij wil de goudprijs laten zweven, evenals de wisselkoersen.

Van Humphrey is op dit stuk weinig te zeggen; men weet niet tot welke adviseurs hij zich eventueel zal wenden. Men mag echter niet aannemen dat hij gewoon met de Johnson-adviseurs zal doorgaan. In de eerste plaats kiest een president zijn adviseurs ook om persoonlijke redenen; bij Humphrey zal dit zeker het geval zijn, omdat hij zich een eigen image wenst te geven.

Samenvattend kan gezegd worden dat de kansen op een verhoging van de goudprijs van Amerikaanse zijde het volgend jaar heel wat groter zijn dan thans. Het treffen van een regeling te Bazel die geen rekening houdt met het bovenstaande, zou onverstandig zijn. Om deze reden zal men voor een definitieve oplossing wel tot 1969 moeten wachten. In de tussentijd zal bij het pond sterling een nieuw noodverband moeten worden aangelegd, al of niet gepaard gaande met een kleine aderlating.

Prof. Dr. H. W. J. Wijnholds
(San Diego, Calif.)

¹ U.S. News & World Report, 6 mei 1968.

streichen, dass das verkehrspolitische Programm der Bundesregierung nicht gegen Europa und gegen die europäische Entwicklung gerichtet ist. Die Bundesrepublik wird auch künftig mit aller Intensität an der Verwirklichung der gemeinsamen Verkehrspolitik in Brüssel mitarbeiten. Wir können nur nicht darauf warten, ob tatsäch-

lich in einigen Jahren von dort etwas Wirkungsvolles geschieht. Wenn die gemeinsame Verkehrspolitik eines Tages Realität geworden ist, dann werden die nationalen verkehrspolitischen Massnahmen der Bundesrepublik an die gemeinschaftlichen Regelungen angepasst werden müssen".

Der Plan Lebers und das daraus entwickelte Verkehrspolitische Programm der Bundesregierung schliesst also eine Weiterentwicklung der europäischen Verkehrspolitik in keiner Weise aus und führt nicht — wie Herr Posthumus befürchtet — zu einem zerstörenden Desintegrationsprozess, sondern dient lediglich dem Zweck, für die Zeit des Vakuums in der europäischen Verkehrspolitik eine Übergangslösung für die recht verfahrenere und dringend ordnungsbedürftige verkehrspolitische Situation in der Bundesrepublik zu schaffen.

Für die deutschen Nordseehäfen bedeutet das auch vor allem, dass man mit dem Regierungsprogramm die innergemeinschaftlichen Wettbewerbsverzerrungen zu Lasten der deutschen Nordseehäfen nicht weiter anwachsen lässt, bis eine integrierte Verkehrspolitik der Gemeinschaft eine völlige Gleichstellung der EWG-Häfen in wettbewerblicher Hinsicht zulässt. Darin ist kein Schutz nationaler Teilbelange, wie Herr Posthumus meint, zu sehen, sondern eine bewusste Ausrichtung der Seehafenpolitik auf die künftig nicht minder wichtige Rolle der deutschen Nordseehäfen für die Europäische Gemeinschaft. Die Beneluxhäfen würden allein nicht in der Lage sein, die in der EWG bestehende und noch wachsende Nachfrage nach Verkehrsleistungen zu annehmbaren Bedingungen zu befriedigen. Eine Stärkung der Leistungsfähigkeit der deutschen Nordseehäfen und eine möglichst weitgehende Entzerrung der Wettbewerbsvoraussetzungen kann daher auch nur im Interesse der gesamten Gemeinschaft liegen. In diesem Sinne ist das Verkehrspolitische Programm der Bundesregierung eine notwendige Massnahme, um der deutschen Verkehrswirtschaft und den deutschen Häfen die Voraussetzungen für einen fairen und gesunden Wettbewerb auf dem dereinst verwirklichten gemeinsamen Verkehrsmarkt der EWG zu schaffen. Nur ein solcher unter gleichen Bedingungen ausgetragener Wettbewerb zwischen den Verkehrsträgern und Seehäfen der Mitgliedstaaten kann jedoch von wirklichem und dauerhaftem Nutzen für die Europäische Gemeinschaft sein.

H. Westendorf

Ist es nicht wahr?

De heer Westendorf maakt een fundamentele discussie over de in mijn artikel aan de orde gestelde vraagstukken niet gemakkelijk. Als ik zijn artikel lees en herlees, dan krijg ik de indruk dat praktisch alles wat ik te berde heb gebracht zonder meer onjuist of onzin is. Een werkelijk ingaan op de door mij gestelde kernvragen tref ik niet of vrijwel niet aan, en dan krijg ik het vervelende gevoel, dat op een ernstig bedoeld artikel gereageerd wordt in propagandastijl. Vandaar het opschrift boven deze reactie, dat ik uit respect voor de heer Westendorf vragenderwijs heb gesteld. Maar laat ik niet vervallen in de procedure die ik de heer Westendorf verwijt, en laat ik proberen de discussie een beetje verder te brengen door op enkele opmerkingen van de heer Westendorf te reageren. Dat zal dan mijnerzijds vooral nog eens verduidelijking of onderstreping zijn.

Ik ben mij daarbij bewust, dat wij eigenlijk nog over de hoofdpunten van het *oorspronkelijk* vervoersplan van de Bondsregering spreken. Daarover schreef ik op 17 januari, en daarop reageerde de heer Westendorf. Ondertussen is er wel het een en ander gebeurd.

Ontwikkelingen na januari

Mag men de informatie uit West-Duitsland geloven, dan heeft de heer Leber ondertussen in het overleg tussen de coalitiepartijen de vervoerverboden laten vallen. Dat was ook in de Europese discussie een zeer aangevochten punt. De aanbeveling van de Europese Commissie wijst dit onderdeel uitdrukkelijk af. In hoeverre deze afwijzing van de Europese Commissie nog enige invloed op het gesprek tussen de regeringspartijen in Bonn heeft gehad, weet ik niet, maar ik hoop van harte dat dit het geval is geweest.

Daarna, op 18 juli, nadat de heer Westendorf zijn bijdrage opstelde, is er een bijeenkomst van de Raad van Europese verkeersministers geweest. Wanneer ik goed ben ingelicht, heeft de heer Leber zich tijdens deze vergadering bereid verklaard om de door mij in mijn artikel van 17 januari gesignaleerde, en door de heer Westendorf gladweg ontkende, discriminatie tussen het nationale Duitse „Nahverkeer" (zonder heffing) en het grensoverschrijdende „Nahverkeer" (met heffing) op te heffen.

Ik neem aan, dat de heer Westendorf met betrekking tot deze twee vermelde onderdelen van het Leberplan nu niet meer zal durven zeggen, dat mijn kritisch oordeel daarover geheel onjuist was.

Belemmering voortgang integratie?

Maar dit waren toch nog maar, zij het belangrijke, detailpunten. De door mij op 17 januari gestelde *kernvraag* was deze: kan men in de huidige fase van de Europese Gemeenschap, waarin de lid-staten in een — zij het zeer langzaam vorderende — discussie over een gemeenschappelijk vervoerbeleid gewikkeld zijn, als nationale regering zonder enig vooroverleg met de andere partners, met een meer of minder alomvattend en diep in de Europese vervoersverhoudingen ingrijpend nationaal plan komen, zonder dat men de voortgang van de Europese discussie ernstig bemoeilijkt of volkomen frustreert?

De heer Westendorf antwoordt daarop bevestigend, ik zou bijna zeggen zonder ogenknippen. Hij beroept zich daarbij op de theorie van de steen die door de heer Leber in de stilstaande Europese vijver is gegooid. Ik heb in alle discussies in Nederland en Europa over het Leberplan, waarbij ik betrokken was, zelf steeds weer deze mogelijkheid vragenderwijs gesteld, op een ogenblik, dat in West-Duitsland over dit aspect nauwelijks of niet werd gesproken. Men kon de indruk hebben, dat deze kant van de zaak in de Bondsrepubliek nauwelijks belangrijk werd gevonden. De Bondsrepubliek is overigens niet de enige lid-staat waar men pas ten gunste van de Europese oplossing als de uiteindelijk enig mogelijke gaat denken, als men door het negeren van dit alternatief nationaal in de knel gaat komen. Ik heb elders al eens opgemerkt, dat vele Nederlanders die de Europese vervoersdiscussie alleen maar negatief beoordeeld hebben, nu met het nationale Leberplan „een koekje van eigen deeg" gepresenteerd krijgen.

„Noodtoestand"

De heer Westendorf beroept zich ter verdediging van het

eigenmachtig nationale optreden van de Bondsregering verder op de „noodtoestand” waarin het gehele Westduitse vervoerswezen terecht was gekomen. Ik hoef de heer Westendorf niet te zeggen hoe levensgevaarlijk het is om een beroep op een noodtoestand te doen ter rechtvaardiging van eigenmachtig nationaal optreden. Bovendien, de noodtoestand die de heer Westendorf aanvoert, bestaat evengoed in de andere lid-staten. Grote, groeiende *spoorwegverliezen* kennen we in alle lid-staten. Een structurele oplossing daarvan is in de Europese vervoersdiscussie reeds vrij ver gevorderd. De Westduitse oplossing zoals gepresenteerd door de Bondsregering, zie ik nu juist *niet* als een fundamentele structurele oplossing, maar eerder als één die, naar mijn vermoeden, het verder gaan op de Europese weg zal bemoeilijken.

Een noodtoestand met betrekking tot de *binnenvaart* kennen we ook in al die lid-staten, die een belangrijke binnenvaart als onderdeel van hun vervoersstructuur kennen. Een totaal verouderde vloot en een, de vrachtprijzen meestal tot op de variabele kosten drukkende, overcapaciteit zijn hier de fundamentele oorzaken. Voor dat onderdeel van het Leberplan, dat voorstellen met betrekking tot een sloopregeling inhoudt, heb ik grote waardering. Ik wilde wel dat we in Nederland zover waren. Die maatregelen kunnen mijns inziens wel in Europees overleg, maar in eerste instantie door de nationale regeringen worden gerealiseerd.

En een noodtoestand, of bijna noodtoestand, m.b.t. de congestie van het *wegverkeer*, primair in en om de grootstedelijke agglomeraties, daarna ook op de autosnelwegen bij verkeerspieken die steeds frequenter gaan optreden, dat kennen we allemaal ook in de andere lid-staten. Maar niemand, buiten West-Duitsland, denkt eraan om nu maar op eigen houtje deze zaken even te regelen. Iedereen weet toch dat in het Europa van vandaag dergelijke als geïsoleerd nationaal bedoelde of voorgestelde maatregelen de belangen in de andere lid-staten meteen moeten raken; ongeacht de luchthartige wijze waarop de heer Westendorf de schade die als gevolg van het Leberplan voor de Beneluxhavens moet optreden, als niet te verwachten van de tafel veegt. De heer Westendorf weet wel beter, zoals men van een hoge functionaris als hij, en gezien de hem toevertrouwde belangen, kan verwachten. Minister Leber heeft duidelijk genoeg zelf dit aspect van toenemend vervoer voor de Noordduitse havens en afnemend vervoer voor de Beneluxhavens in kennelijk positief waarderende zin publiekelijk naar voren gebracht.

Aanbeveling van de Europese Commissie

Toen mijn artikel van 17 januari gepubliceerd werd, lag het verkeersplan van de Bondsregering bij de Europese Commissie op tafel ter consultatie. Op 31 januari 1968 heeft de Europese Commissie, belast met de bewaking van de juiste toepassing van het Verdrag van Rome, haar aanbeveling¹ als resultaat van deze consultatie gegeven. Ik kan mij nauwelijks voorstellen dat de heer Westendorf deze aanbeveling vóór het schrijven van zijn artikel heeft gelezen. Want ware dat wel het geval geweest, dan was hij op zijn minst wat voorzichtiger geweest met het radicale afwijzen van elke gedachte, dat er ook maar enige strijd van het Leberplan met de Europese vervoerpolitiek zou zijn. Afgezien van de gebruikelijke vriendelijkheden mag gezegd worden, dat deze aanbeveling op de hoofdpunten een zeer kritisch, ja duidelijk afkeurend oordeel over het Leberplan uitsprekt.

De Europese Commissie beroept zich daarbij uitdrukkelijk op het eenstemmige compromis over de hoofdlijnen van het Europees vervoerbeleid, dat in juni 1965 in de Raad van Ministers werd bereikt, een principiële beslissing, waarvan geen der regeringen zich later heeft kunnen en willen distantiëren, en dat, voorzover mij bekend, ook nog eens ten overvloede in de laatste raadszitting in Brussel als het algemeen aanvaarde kader van de verder te ontwikkelen Europese vervoerwetgeving werd bevestigd.

Wetgeving

Als de heer Westendorf nu stelt, dat er vrijwel nog geen geldend in werking getreden Europese vervoerwetgeving aanwezig is, dan heeft hij gelijk. Dat had ik trouwens in mijn artikel ook reeds vrij duidelijk gesteld. Niet via pragmatische stapjes per onderdeel — de periode-Schaus heeft aangetoond, dat dit geen begaanbare weg is — maar vanuit het in onderlinge overeenstemming vastgesteld principeel kader van juni 1965 zal nu verder de komende Europese vervoerwetgeving met concrete maatregelen „ingevuld” moeten worden. Men mag de Italiaanse regering wel dankbaar zijn, dat zij dit proces aan de gang heeft gezet met het kleine „pakket”, waarover men op 18 juli overeenstemming heeft kunnen bereiken. Ook minister Leber heeft daaraan, voorzover ik goed ben ingelicht, op overtuigende wijze meegedaan. Maar daardoor wordt toch het strakke, alleen maar alles verdedigende betoog van de heer Westendorf wel in sterke mate aangetast.

Ik ga nu niet verder op andere onderdelen van het artikel van de heer Westendorf in. Het hiervóór gestelde was op 17 januari, en is nu nog, het belangrijkste aspect van mijn „Europese” bezwaren tegen het door de Bondsregering voorgestelde vervoerplan. Met belangstelling wachten wij nu af, op welk ogenblik van de Westduitse parlementaire behandeling de Bondsregering zal reageren op de aanbeveling van de Europese Commissie. Zou zij dat niet, of bijvoorbeeld pas na een nationaal parlementair fait accompli, gaan doen, dan zal de heer Westendorf begrijpen, dat de bezwaren tegen het eigenmachtige nationale optreden van de Bondsregering met negatie van de Europese Commissie, bij allen die een gezonde Europese vervoersstructuur als enig overblijvend alternatief willen, op heel wat heftiger wijze tot uiting komen dan in mijn — dacht ik — vrij redelijke artikel van 17 januari. In dat Europese vervoerbeleid zal er ook voor gezorgd moeten worden dat er een einde komt aan het eindeloze elkaar verwijten van de mededinging vervalsende discriminaties tussen de zeehavens. Mijn persoonlijke mening is dat in het rapport van de Europese landgenoot van de heer Westendorf, de uit Bremen afkomstige heer Seifriz, veel zit dat mij aanspreekt.

Tenslotte wil ik nog zeggen dat ik, afgezien van mijn bezwaren tegen inhoud en betoogtrant van de bijdrage van de heer Westendorf, dankbaar ben dat hij tenminste op mijn artikel gereageerd heeft. Als we nu onze discussie nog wat zakelijker maken, en fundamenteel op elkaars gedachtengang en eventueel daarachter liggende nationale en regionale belangen ingaan, dan zou deze discussie voor de toekomst nog wel eens van grote waarde kunnen zijn.

Posthumus

¹ De tekst van deze aanbeveling is te vinden in het Publikatieblad L-35 van 8 februari 1968.

De doelmatigheid van bestedingen voor de volksgezondheid

BEGRIJSVERWARRING IN DE LOPENDE DISCUSSIE

Ook in dit blad werd onlangs deelgenomen aan de steeds groeiende discussie rondom de organisatie en de kosten van onze gezondheidszorg¹. Terecht werd gesteld dat het terrein van de volksgezondheid een gebied van studie is, waar de econoom bescheidenheid past ten aanzien van zijn inbreng. Nochtans wordt dit strijdperk de laatste tijd zowel door politici als door economen, sociologen en psychologen betreden. Sommigen wakkeren de strijd aan; anderen proberen deze te bezweren onder het motto dat er niet gestreden behoeft te worden omdat alles naar wens verloopt.

Wil men echter vruchtbaar discussiëren over de vraag of de gezondheidszorg doelmatig is of niet, dan zal men het over de inhoud van twee begrippen eens moeten zijn: *gezondheidszorg* en *doelmatigheid*. Die eensgezindheid is evenwel ver te zoeken. Een kleine keuze uit recente uitspraken dienaangaande levert reeds de volgende *uit-enlopende* interpretaties op van het begrip *gezondheidszorg*:

- a. patiënten genezen, ziekten voorkomen en voorwaarden scheppen voor een optimaal gezondheidsspeil²;
- b. verstrekkingen aan de gezondheidszorg behoevende mens, waarbij het financiële risico door hemzelf verzekerd is, dan wel dat hij dit risico zelf draagt³;
- c. gezondheidszorg voor zieken als tegenstelling van gezondheidsbescherming van gezonden⁴;
- d. zorg gericht op de gezondheid van de individuele mens (herstel en behoud)⁵.

De verwarring wordt nog vergroot door de inhoud welke men aan het begrip *doelmatigheid* geeft. De kosten van „medische zorg voor de zieken” zijn de laatste jaren dermate gestegen, dat vele gezonde mensen (en dat is gelukkig het overgrote deel van de bevolking) zich gaan afvragen of dit wel betaalbaar blijft als deze stijging zich verder voortzet. Zo neen, dan zou er iets ondoelmatig geschieden. Men bespeurt dit reeds in de *Volksgezondheidsnota 1966*, de behandeling van de begroting van volksgezondheid in het parlement 1967 en 1968 en in diverse artikelen in de pers.

De begrippen *doelmatigheid* en *effectiviteit* worden daarbij echter soms geïntroduceerd in betekenissen, die de economen niet aanspreken, omdat een vaag geformuleerd doel goede toetsing op economische doelmatigheid onmogelijk maakt. Zodra die economen evenwel hun terminologie introduceren ontstaat een nieuwe spraakverwarring omdat de medici op hun beurt deze niet zonder meer verstaan of willen verstaan. In deze verwarring pogde de Staatssecretaris van Sociale Zaken en Volksgezondheid, Dr. R. J. H. Kruisinga, richting aan de discussie te geven: „..... leiden mij ertoe nog iets te zeggen over een misverstand dat nogal eens de

ronde doet. Namelijk dat de Nederlandse gezondheidszorg duur of inefficiënt zou zijn. Noch het een noch het ander is aangetoond”⁶. Dr. Kruisinga gaf daarbij enkele voorbeelden van „efficiency” welke nagenoeg alle betrekking hadden op ziekte- of sterftepercentages in vergelijking met gegevens uit andere landen. *Het Parool* reageerde op 16 januari 1968 met diverse voorbeelden die het tegenovergestelde moesten doen blijken onder het hoofd: „overdreven trots”. Ook deze discussie bleef weer onvruchtbaar omdat de wederzijds geponeerde stellingen onvolledig doorkwamen. Prof. Dr. P. Muntendam schuift doelmatigheid en de toetsing daarvan terzijde als hij zegt: „..... een beleid dat naar mijn oordeel er niet van mag uitgaan, dat het plafond in de uitgaven ten behoeve van de gezondheidszorg is bereikt”⁷.

In de nu volgende beschouwingen zal een poging worden gedaan de discussie te verhelderen door een begripsomschrijving te plaatsen, die zowel door een medicus als economen zou kunnen worden geaccepteerd.

DOEL EN DOELMATIGHEID

Onder zieken verstaan wij gemakshalve hen, die zich als zodanig bij enigerlei medische of paramedische instantie hebben aangemeld. Voor een eerste, globale benadering maken wij geen grote fout als wij er van uitgaan dat, kwantitatief gezien, de groep van degenen *wel ziek, nog niet aangemeld* de categorie *wel aangemeld, niet werkelijk ziek* compenseert.

Macro-economisch gezien is als *doelstelling het gezond houden van de overgrote meerderheid der gezonden* primair. Het genezen van de zieken is het noodzakelijk gevolg als in de primaire taak wordt tekortgeschoten. Noch een medicus, noch een econoom zal dunkt mij willen bestrijden dat het gezond zijn en gezond blijven de door elk individu meest gewenste toestand is. Slechts waar die gezondheid niet bestendig blijkt, zal met alle ten dienste staande middelen worden gepoogd het verlies van gezondheid te herstellen of te compenseren. *De primaire doelmatigheid van een volksgezondheidsbeleid dient te worden afgemeten aan de mate van het gezondhouden van de mensen* (percentage gezonden wordt groter). Hierdoor wordt, medisch gezien, leed en lijden

¹ Zie ESB van 7 februari 1968, blz. 109.

² Dr. A. J. Schilstra in het *Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde*, 1968, blz. 34.

³ „Z” in *Ziekenfondsvragen*, 1968, blz. 12.

⁴ „Z”, a.w., blz. 14.

⁵ *Grondslagen van een programma voor gezondheidszorg*, rapport Dr. Wiardi Beckman Stichting, Amsterdam 1967, blz. 10.

⁶ In een rede bij de heropening van het Anna Paviljoen van het Onze Lieve Vrouwegasthuis te Amsterdam, 13 januari 1968.

⁷ Rede bij de opening van het Gezondheidscongres te Amsterdam 1967.

voorkomen en, economisch gezien, bijgedragen aan de vorming van het nationaal inkomen.

Daarnaast zal ook de *doelmatigheid van de hulpverlening* bij het herstel van gezondheid en bij de verzorging van zieken en gehandicapten, onderzocht moeten worden. Zowel de hulpverlening als de verzorging moeten uiteindelijk uit het nationaal inkomen worden betaald. De doelmatigheidseis wordt hier zwaarder met het stijgen van het percentage uit dat nationaal inkomen, waarop voor dit doel beslag wordt gelegd.

Deze *secundaire doelmatigheid* heeft veel meer een zuiver medisch karakter en zal economisch gezien, veel moeilijker als een positieve bijdrage tot het nationaal inkomen kunnen worden geïnterpreteerd. Medische beleidsautoriteiten en hun adviseurs gebruiken regelmatig mortaliteitscijfers als maatstaf voor de beoordeling van de doeltreffendheid van genomen maatregelen. Wanneer deze cijfers dalen, maar gelijktijdig de noodzaak stijgt van langdurige verpleging en behandeling van vele zieken die aan het actieve leven geen deel meer hebben en bovendien het leven van hun naaste omgeving onnoemelijk verzwaren, komt men in vraagstukken, die in toenemende mate niet alleen grote medische, maar ook financieel-economische consequenties hebben. De econoom kan alleen de laatste peilen en slechts de in geld waardeerbare offers registreren, die door de gezonden moeten worden opgebracht. Het mogelijk maken van de hoge graad van perfectie die de medische hulp en verzorging in ons land hebben bereikt, voor *allen* die dit nodig hebben, op een niveau, zoals thans bijv. in de academische ziekenhuizen is verkregen, is economisch gezien een zware, zo niet onmogelijke opgave.

Naar mijn mening is men zo zeer historisch gebonden aan het allereerst perfectioneren van de zorg voor de zieken, dat het *primaire doel*: „gezonden gezond houden” nog teveel op de achtergrond wordt geschoven. *Het verminderen van de aantallen mensen, die hoogwaardige verzorging in de toekomst nodig hebben, bevordert, zonder totale uitgavenstijging, het verder perfectioneren van die zorg.* Wél zal de verlaging van ziekte- en sterftcijfers in de jongere leeftijdsgroepen leiden tot een grotere vergrijzing van de bevolking. Hieruit vloeien hogere eisen voor de gerontologie voort; in de ramingen kan hiermee echter rekening worden gehouden.

De doelmatigheid van een beleid inzake volksgezondheid kan zeer zeker mede worden beoordeeld aan de hand van een stijging van het aantal gezonden in verhouding tot het aantal zieken. Deze stijging heeft een stijging van welvaart ten gevolge, die gesteld kan worden tegenover de daarvoor gebrachte offers in geld en arbeid.

HET HUIDIGE BESTEDINGSPATROON

Cijfers van het CBS zijn nog slechts over de jaren t/m 1963 beschikbaar. In dat jaar was de situatie als in de tabel weergegeven.

Wanneer wordt aangenomen — en er is geen reden het tegendeel te veronderstellen — dat sindsdien de verhouding niet al te zeer is veranderd en men voorts rekening houdt met de stijging van het loon- en prijsniveau sinds 1963, dan kan de situatie in 1968 worden geraamd op ca. f. 300 mln. voor bescherming en f. 3.000 mln. voor behandeling en verzorging.

Het is jammer, dat nog steeds weinig cijfers beschikbaar zijn t.b.v. een internationale vergelijking. Zoals op

Netto uitgaven in f. mln.

	Preventie	Behandeling en verzorging
Rijk	51,5	131,3
Provincies en Gemeenten	55,6	172,8
Particulieren	30,3	1.739,5
Industrie	44,9	—
	182,3	2.043,6

zovele gebieden ontbreekt ook hier eenheid in de registratie en in de statistische weergave van het beschikbare materiaal. In 1967 werd door de Engelse hoogleraar Abel Smith, in opdracht van de Wereldgezondheidsorganisatie, een poging ondernomen om te komen tot internationale vergelijking van de totale uitgaven voor gezondheid. De cijfers waarop hij zijn publikatie moest baseren zijn van 1961⁸. Toen stond Nederland relatief boven Frankrijk en Engeland maar onder Canada, de Verenigde Staten, Zweden en Australië. Als de tekenen niet bedriegen, zijn wij op deze ladder sindsdien nog gestegen. Voorzover dit betekent, dat sindsdien in Nederland *betere* hulp en verzorging voor *minder* zieken en gehandicapten kan worden gegeven en grotere investeringen in de sector gezondheidsbescherming hebben plaatsgehad, kan ik dit *doelmatig* noemen. Zou dit echter het gevolg zijn van een relatieve stijging van het aantal lichamelijk of geestelijk zieken en gehandicapten t.o.v. de bevolkingsgroei, dan is dit een veel minder toe te juichen ontwikkeling. Het ontbreekt hier nog aan voldoende gegevens voor de noodzakelijke doelmatigheidsbeoordeling.

Terecht wordt gesteld dat de econoom niet mag treden in een beoordeling van de onderlinge rangorde der behoeften, welke de mens wil bevredigen. Doch de medici mogen evenmin met reden een steeds groter gedeelte van het nationaal inkomen voor *behandeling en verzorging van zieken* claimen, zonder dat de bestedingen aan en investeringen in *bescherming van het welzijn der momenteel gezonden* voldoende worden gestimuleerd. Het trekken van vergelijkingen over de doeltreffendheid van de gezondheidszorg in de vorm van een duidelijke vermindering van het absolute aantal sterfgevallen aan bepaalde ziekten in de loop der jaren (in het bijzonder in internationaal verband) is slechts één aspect van doelmatigheid. Andere aspecten moeten nader bewezen worden.

Zo zal ook de vermindering van het aantal ziekteverzuimdagen en ziekenhuisverpleegdagen zowel medisch als economisch gezien doelmatig moeten zijn. Of Nederland dan nog zo goed uit de bus komt is een vraag, die verdere studie behoeft!

GEZONDHEID BETAALBAAR HOUDEN

Het doel van een volksgezondheidsbeleid dient derhalve nader gedefinieerd te worden. De investeringen voor de gezondheidsbescherming zullen op basis van voorafgaande rendementstudies moeten toenemen, opdat die ter verzorging van de zieken in de toekomst in hun totali-

⁸ B. Abel Smith: *An international study of health expenditure*, Genève 1967.

teit minder zullen behoeven te stijgen. Desondanks wordt het dan mogelijk om — na vermindering van het aantal zieken en gewonden — per patiënt een relatief groter bedrag voor behandeling en verzorging te besteden.

Hoeveel procent stijging van het nationaal inkomen aan de volksgezondheid besteed is te motiveren? Het is de taak van een econoom richtlijnen te geven over de doelmatigheid van alternatieve verdelingen van de maatschappelijk schaarse middelen over een toenemende veelheid van behoeften. Als men tracht de door deskundigen als noodzakelijk gestelde technische voorzieningen voor gezondheidsbescherming (betere Keuring van waren, pluimveekeuring, grondwaterzuivering, drinkwaterverbetering, vaccinontwikkeling, luchtzuivering, recreatievoorzieningen, verkeersbeveiliging enz.) in guldens te waarderen komt men tot een te ramen investeringsbedrag van ca. f. 3,5 mrd. in de eerstkomende vijf jaren, dus gemiddeld f. 700 mln. per jaar of ongeveer 1% extra van het nationaal inkomen. (Waar het hier investeringen betreft kan men overigens de vraag stellen of deze niet uit het nationaal *vermogen* kunnen worden gefinancierd. Een overeenkomstige stijging van de nationale staatsschuld mag bepaald rendabel worden genoemd, indien men het *aantal* zieken hierdoor met 2 à 3% zou kunnen doen dalen en dat lijkt toch geen onmogelijke opgave)

Een en ander zal op wetenschappelijk verantwoorde basis verder moeten worden uitgewerkt. Er moeten economische prognoses gemaakt worden op basis van kwantitatieve verbanden tussen hedendaagse investeringen in beschermingsprojecten enerzijds en de te verwachten gunstige invloed daarvan op het aantal te behandelen zieken en gewonden in de toekomst. Dit is één van die meerjarencalculaties waarvan Prof. Dr. W. Drees Jr. tijdens het congres „Leven met de Wetenschap”⁹ heeft opgemerkt, dat ze door de politici te weinig aan hun beslissingen ten grondslag worden gelegd. De noden van de zieken van vandaag verkrijgen bij hen prioriteit zonder dat hieraan de stimulans wordt ontleend om de nodige maatregelen tot preventie te treffen. Op deze wijze zal een optimale gezondheidstoestand van de totale Nederlandse bevolking zelfs met een verhoogd percentage van het nationaal inkomen niet worden bereikt. Wél zal het gevolg zijn dat men de eenzijdige service voor de individuele patiënt verder verbetert, het toenemend specialisme verder accentueert (met alle consequenties voor ziekenhuizen en personeel), waardoor de bestedingen, vanuit doelmatigheidsoogpunt bezien, verder worden scheef getrokken. Als men de medische research wil uitbreiden tot het peil van de verst ontwikkelde landen, zonder gelijktijdig doelgerichte hygiënische maatregelen ter preventie van ziekten en ongevallen te nemen, zal het doel niet bereikt worden.

Men zou zich daartoe een coördinatie in Westeuropes verband kunnen indenken. Alleen dan zal men kunnen voldoen aan de behoeften aan wetenschappelijke en technische progressie. Derhalve lijkt het doelmatiger, dat Nederland zich ook op het terrein van de volksgezondheid meer en meer specialiseert op een beperkt aantal onderwerpen en de aldus verkregen kennis en ervaring uitwisselt met andere landen, die weer op andere gebieden voor Nederland bruikbare prestaties hebben geleverd; een gedachte, die ook door Staatssecretaris Krusinga reeds enkele malen naar voren is gebracht. Verspilling en vooral versnippering zijn schadelijk voor de

welvaart, maar in het bijzonder ook voor het *welzijn*, voor de gezondheid van een zo groot mogelijk aantal Nederlanders. *Een geleidelijke ombuiging van het volksgezondheidsbeleid in deze richting van preventie en wetenschappelijk onderzoek zal de gezondheid, op langere termijn gezien, beter betaalbaar houden.*

KOSTEN-BATENANALYSE

Ervan uitgaande dat het in de eerste plaats een politieke beslissing blijft, hoeveel van het nationaal inkomen wordt afgezonderd voor investeringen, die tot doel hebben de gezondheid in de toekomst verder te verbeteren, of op zijn minst op hetzelfde peil te houden, zal men de doelmatigheid van de uit te voeren projecten ter bereiking van dat doel, allereerst kunnen benaderen door elk project afzonderlijk aan een kosten-batenanalyse te onderwerpen. Welke mogelijkheden en moeilijkheden dit heeft, is door H. E. Klarman onlangs duidelijk uiteengezet in een tot artikel bewerkte voordracht voor de American Public Health Association¹⁰. Op enkele van die moeilijkheden heb ik eerder al gewezen¹¹. In aansluiting daarop kan thans — rekening houdend met enkele suggesties van Klarman — nog het hierna volgende worden gesteld.

De kosten bestaan uit de geprojecteerde uitgaven, samengevat in een begroting. De baten zijn de toekomstige verliezen die vermeden kunnen worden door het succes van het project: besparingen in het gebruik van medisch potentieel, winst via de toeneming van de productie, minder leed tengevolge van ziekte enz. Dit laatste is een belangrijke toegift, die niet in geld kan worden uitgedrukt.

Critici stellen nogal eens, dat kosten en baten gewoonlijk niet op hetzelfde ogenblik te meten zijn en dat de zogenaamde „kosten” van een ziekte welke gemeten lijken te worden, in werkelijkheid de geprojecteerde baten voorstellen onder de stilzwijgend ingebouwde voorwaarde dat de ziekte *totaal* zal worden uitgeroeid. Deze moeilijkheid kan men echter ontlopen, door de kosten en de baten *tegelijk* in een programma op te nemen, of tenminste duidelijk aan te geven welk gedeelte van de analyse (kosten of baten) wordt beschouwd. Het overdreven voorstellen van de resultaten (zoals totale uitroeiing van een ziekte) kan inderdaad degene die een beslissing moet nemen tot een foutieve benadering brengen. Men moet dit resultaat relativiseren en eventueel alternatieve, minder vervaagende doelen stellen.

De kosten-batenanalyse wordt door Klarman terecht gesteld als een enting van de economische groeitheorie en de openbare financiën; die groeitheorie is dan weer een „verdiepte” tak van de algemene economische theorie en de leer van de openbare financiën is de toegepaste studie van overheidsuitgaven en belastingheffing. Beide worden nu, in hun onderlinge relatie, meer gericht op kwantitatieve analyse.

De verleiding is groot om te meten wat objectief en reproduceerbaar lijkt, in plaats van wat werkelijk beoogd wordt. Zo is het praktisch gemakkelijker uitvoer-

⁹ Afgedrukt ook in de onlangs verschenen gelijknamige bundel waarin de acht op het congres gehouden referaten zijn afgedrukt.

¹⁰ Opgenomen in *The American Journal of Public Health*, november 1967.

¹¹ „Het rendement van gezondheidsbescherming”, *Maandschrift Economie*, 1967, no. 12.

baar om de toekomstige waarde van menselijke prestaties te schatten dan de reële waarde van gezondheid zelf. Daardoor krijgt de eerste een tendens tot exactheid en dreigt de laatste uit het gezicht te geraken en minder in de beleidsconclusies te worden betrokken. Zo is het ook veel gemakkelijker om het produktieverlies ten gevolge van sterfte te bepalen dan dat ten gevolge van geestelijke debiliteit. Dit verleidt de onderzoekers er toe de eerste zorgvuldig te meten, terwijl de tweede op de achtergrond wordt geschoven. Als men dit doet is men onrealistisch, want het sterfteverlies bij geestesziekten is klein, maar zij verwekken een groot verlies in produktie. De economist mag echter niet het vergroten van het nationaal inkomen zien als de uitsluitende bate van een gezondheidsproject. Het uiteindelijke doel is behoeftenbevredestiging, en daarbij moeten ook de kinderen en ouden van dagen aan bod komen.

Al dient men toe te geven, dat nog veel klippen moeten worden omzeild en al haalt men op het eerste gezicht de schouders op voor de exacte aanbevelingen van D. P. Rice en B. S. Coopers¹², die de economische waarde van een mensenleven berekenen op basis van geschatte inkomsten gedurende zijn leven, contant gemaakt op een 4% rentevoet en gedifferentieerd naar leeftijd, geslacht, huidskleur en ontwikkeling, dan dient hiervan toch met aandacht kennis te worden genomen als zijnde een eerste poging, waarop verder moet worden gestudeerd. Zolang deze studies nog niet zijn afgerond; moet men met concrete toepassingen bepaald voorzichtig zijn.

Wil men de doelmatigheid van de volksgezondheidsuitgaven inderdaad bevorderen, dan dient men hier grote aandacht aan te schenken. Men komt er niet mee uit door eenvoudig te stellen, dat een mensenleven nimmer in geld is uit te drukken en dat daarom een kostenbatenanalyse al bij voorbaat moet worden verworpen. De overgrote massa der gezonden zal dan naar een andere norm gaan vragen om de doelmatigheid te beoordelen en die lijkt mij niet voorhanden. De nog uit te werken problemen zullen bepaald niet eenvoudig zijn. Men zal:

- a. moeten trachten zowel de kosten als de baten te calculeren van specifieke programma's, daarbij altijd vooruitziend en oppassend voor neveneffecten;
- b. de vraagstukken zo moeten formuleren dat gemakkelijk de te verkrijgen gegevens naar voren moeten komen onder vermelding van de gegevens welke op dit moment nog niet bekend zijn;
- c. kennis moeten nemen van soortgelijke pogingen bij andere wetenschappen, om aldus tot een verbetering van de analyse te komen;
- d. zo lang belangrijke elementen van zulk een kostenbatenanalyse nog ontbreken, toch zo goed mogelijk zichzelf rekenschap moeten geven van de kwantitatieve en kwalitatieve effecten van de beslissingen in de toekomst.

In dit opzicht is het antwoord, dat de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid heeft gegeven op een vraag, die hem vanuit de vaste commissie uit de Eerste Kamer over deze materie was gesteld, bepaald te waarderen¹³.

DOELMATIGER BEVORDERING VAN DE VOLKSGEZONDHEID

Uiteindelijk kunnen wij een nationaal inkomen van

f. 70 mrd. slechts eenmaal uitgeven. In het voorafgaande werden de bestedingen aan volksgezondheid op f. 3,3 mrd. gesteld. Van die f. 3,3 mrd. besteden Rijk en lagere overheden naar raming f. 800 miljoen of slechts ca. 25%. De rest wordt individueel betaald via particuliere verzekeringen, fondspremies, lidmaatschappen, collecten enz.

Helaas acht de gemiddelde mens doorgaans zijn gezondheid, zolang die goed is, zo stabiel dat hij er moeilijk toe is te bewegen vrijwillige offers te brengen om de kans op toekomstige aantasting van die gezondheid te verminderen. Allereerst zal nodig zijn een uitgebreide voorlichting over de te nemen gezondheidsbeschermende maatregelen en de daarvan te verwachten resultaten. Daarna zal de overheid — via belastingen of heffingen — dienen te zorgen voor het verzamelen van de benodigde gelden. Terwijl de centrale overheid dit alles coördineert, is inspraak van de diverse er bij betrokken organisaties geboden. Primair dient echter *planmatig* te worden gesteld: wat gaat men doen, waarom gaat men dit doen en welke positieve en negatieve saldi, zowel medisch als financieel, zijn eraan verbonden?

Uiteindelijk hangt het resultaat van gezondheidspolitiek van de mens zelf af. Als men verkeersregels continu overtreedt, veel sigaretten blijft roken, overmatig blijft eten, zal een deel van de investeringen in gezondheidsbescherming verspild zijn en zullen de consumptieve uitgaven voor ongevallenverzorging, longkankerpatiënten, patiënten met hart- en vaatziekten blijven stijgen. Dr. Schilstra merkt op:

„De Nederlandse volksaard wordt gekenmerkt door individualisme en geneigdheid tot particuliere acties. De structuur van de gezondheidszorg vormt hiervan een getrouwe afspiegeling. Het zal verstandig zijn met deze kenmerken rekening te houden bij alle pogingen, welke eventueel zullen worden ondernomen om door een meer consistente opbouw te komen tot een grotere doelmatigheid in de zorg voor de gezondheid van individu en gemeenschap.”¹⁴

Dit is geen goed uitgangspunt. Juist indien men dit individualisme laat voortwoekeren, beperken we ons tot verstellen van een lappendeken die er steeds bonter gaat uitzien. Een nieuwe conceptie is nodig. *Meer gerichte investering in gezondheidsbescherming nu zal kunnen betekenen: minder zieken in de toekomst, waardoor in de medisch-consumptieve sector de totale uitgaven niet verder behoeven te stijgen en nochtans per patiënt meer beschikbaar zou kunnen komen.*

Hier ligt een grote bron van zowel medische als economische doelmatigheid. Door een groter gedeelte van de gezonden gezond te houden past men rendabele investeringen toe, die bovendien steeds minder de moeilijke keuze nodig maken tussen allerlei kostbare genezingsmethoden, alsmede tussen de patiënten die daarvoor in aanmerking zouden komen. De kostenbatenanalyse is een eerste hulpmiddel om de beleidsautoriteiten, vooral in de politieke en in de financieel-economische sfeer, te overtuigen van de ratio van planmatig opgezette investeringen nu, die in de toekomst rendement kunnen afwerpen in de vorm van minder zieken, gewonden, geestelijk en lichamelijk gehandicapten, die onze zorg behoeven. Dan is de doelmatigheid toegenomen.

Dr. P. Gootjes

¹² „The economic value of human life”, *American Journal of Public Health*, november 1967.

¹³ Eerste Kamer der Staten Generaal. Zitting 1967-1968, no. 64a, blz. 15, rechterkolom.

¹⁴ A.w., blz. 34.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

In de week eindigende op 5 augustus hebben zich in de sfeer van 's Rijks financiën de volgende wijzigingen voorgedaan: enerzijds werd voor ca. f. 83 mln. aan schatkistbiljetten afgelost, alsmede — in het kader van IMF-transacties — voor f. 1 mln. aan schatkistpromessen, terwijl voorts voor f. 200 mln. aan schatkistpromessen werd teruggekocht, die destijds conform het met de Nederlandsche Bank getroffen seizoenarrangement bij laatstgenoemde instelling waren geplaatst. Voorts werd f. 62 mln. aan rente en aflossing op andere staatsschuld betaald. Daartegenover werd voor f. 50 mln. aan schatkistbiljetten en voor f. 21 mln. aan schatkistpromessen geplaatst. Aangezien het tegoed van de Staat bij de centrale bank met f. 91 mln. toenam, moet de fiscus derhalve voor ca. f. 365 mln. bij de contribuabelen hebben geïnd. Daar de contractie van de bankbiljettencirculatie nog slechts f. 133 mln. bedroeg, zagen de banken zich genoodzaakt bij de Nederlandsche Bank nog f. 146 mln. aan voorschotten op te nemen, waarmee het totale bedrag op f. 200 mln. kwam.

Ook in de afgelopen week is de markt nog op flinke schaal voortgegaan met afname van schatkistpapier; van aflossing van de opgenomen voorschotten zal aanvankelijk nog wel niet veel zijn terechtgekomen. Het feit, dat de call-rente die op 1 augustus op het hoge peil van $4\frac{3}{4}\%$ was gebracht, op de 12e van de maand nog steeds op dit niveau stond, geeft een illustratie van de — overigens toch wel als zeer tijdelijk beschouwde — krapte van de markt.

Op 15 augustus zal door de maandelijkse uitkering aan het Gemeentefonds ad ruim f. 300 mln. en aflossing en rente op Staatsschuld ad ca. f. 50 mln. weer een flink bedrag naar de markt toevloeden, terwijl nu ook het bankpapier wel in wat versneld tempo zal terugkeren.

KAPITAALMARKT

Voor de derde maal dit jaar doet de Bank voor Nederlandsche Gemeenten thans een beroep op de open kapitaalmarkt in de vorm van een gewone obligatielening — de plaatsing van de een speciaal karakter dragende rentespaarbriefven derhalve buiten beschouwing latend. Evenals de voorgaande twee betreft het een 25-jarige lening, waarop aflossing de eerste 10 jaar niet en daarna in 15 jaarlijkse termijnen zal plaatshebben. De gemiddelde looptijd bedraagt derhalve 18 jaar. De twee vorige leningen waren van het $6\frac{1}{2}\%$ -rentetype, geëmitteerd achtereenvolgens tegen 98 $\frac{1}{2}$ en 99. De nieuwe lening draagt een couponrente van $6\frac{1}{2}\%$, de uitgiftekoers bedraagt 99 $\frac{1}{2}$, waaruit een effectief rendement van 6,78% valt te becijferen. Ten opzichte van het gemiddelde rendement voor langlopende B.N.G.-leningen ad 6,68% (op 8 augustus) betekent dit een tamelijk krappe marge. Mede gezien het voor een B.N.G.-lening vrij kleine bedrag — f. 100 mln. — is het duidelijk, dat de markt nog in een labiele situatie verkeert, waarin men behoedzaam te werk moet gaan. De mislukte leningen Pakhoed en Inter-American Development Bank (beide begin juli uitgegeven) zijn nog steeds niet op hun uitgiftekoers teruggekeerd, hoewel de algemene koersontwikkeling op de Nederlandse obligatiemarkt sindsdien licht positief is geweest.

Op de onderhandse markt is de toestand wat moeilijker. Hier had de B.N.G. overigens reeds een maand geleden de nominale rente van de door haar aangegeven 25-jarige leningen tot $6\frac{3}{4}\%$ verhoogd, waarbij het rendement, variërend met de stortingsdatum, 6,75 tot 6,95% beliep. Ook het rendement op gemeente-gegarandeerde leningen trok

daardoor in juli wat aan, al poogden de gemeenten voors hands vast te houden aan het $6\frac{5}{8}\%$ rentetype, hetgeen bij 30-jarige leningen uitkwam op rendementen van 6,79 tot 6,98%. Voor Rijks-gegarandeerde scholenleningen geldt sinds 1 augustus een centrale financiering, zodat deze leningen thans niet meer aan de markt zijn.

Een wat sterkere ontspanning dan de Nederlandse obligatiemarkt toont de laatste weken — in navolging overigens van de lichte ontspanning op de Amerikaanse kapitaalmarkt — de Euro-kapitaalmarkt, waar het rendement voor gewone langlopende obligaties in vier weken tijd is gedaald van 7,66% tot 7,26%. Dit geldt echter niet voor de Euroconvertibles, waarvoor de markt weer wat moeilijker is geworden door de negatieve koersontwikkeling van aandelen in New York, waardoor de conversiepremies in verscheidene gevallen nogal zijn opgelopen. En daar de rendementen belangrijk beneden die van gewone obligaties liggen — gemiddeld thans 4,65% — bieden zij op pari geen weerstand tegen koersdaling. Van de in het eerste halfjaar 1968 uitgegeven Eurooleningen ad totaal \$ 1.665 mln. had niet minder dan \$ 970 mln. betrekking op converteerbare obligaties (de laatste drie Nederlandse internationals zijn hierbij nog niet inbegrepen) tegen slechts \$ 40 mln. op een totaal leningbedrag van \$ 939 mln. in de eerste helft 1967.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1953 = 100)	29 dec. 1967	H. & L. 1968	2 aug. 1968	9 aug. 1968
Algemeen	374	426 — 359	418	425
Internationale concerns	514	624 — 495	603	621
Industrie	357	383 — 341	375	377
Scheepvaart	109	113 — 102	103	104
Banken en verzekering	185	205 — 179	196	205
Handel enz.	168	175 — 160	169	171

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹				
Kon. Petroleum	f. 155,60		f. 177,70	f. 178,70
Philips	f. 127,40		f. 138,40	f. 142,60
Unilever, cert.	f. 108,40		f. 133,05	f. 139,95
Zout-Organon	f. 160		f. 175	f. 177,10
Hoogovens, n.r.c.	f. 125,40		f. 116	f. 117,50
A.K.U.	f. 66		f. 92,05	f. 91,55
A.M.R.O.-Bank	f. 47,20		f. 52	f. 53,10
Nat. Nederlanden	619		675	698
K.L.M.	f. 276		f. 180,50	f. 187,40
Robeco	f. 228,40		f. 243,40	f. 245,80

New York				
Dow Jones Industrials	905	924-825	871	870
Rentestand				
Langlopende staatsobligaties ²	6,27		6,58	6,55
Aandelen: internationales ² ..	4,0		3,7 ²	3,7 ²
lokales ²	4,2		4,1 ²	4,1 ²
Disconto driemaands schatkistpapier	4 $\frac{1}{2}$		4 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{1}{2}$

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

³ 28 juni.

Dr. R. L. Boissevain

(I.M.)

onroerend goed

- beheer
- beoordeling van bouwplannen
- controle op uitvoering
- advies bij koop en bouw

MAATSCHAPPIJ VOOR
KAPITAALSGOEDEREN N.V.

Keizersgracht 634-Amsterdam-C. Telefoon 020-23 71 33

Zoals reeds werd aangekondigd in de vorige ontwikkelingskroniek (zie *ESB* van 3 juli jl.) zal in het vervolg een splitsing worden aangebracht tussen de beide belangrijkste elementen van deze kroniek: de beschrijving van de *recente tendenties* in de internationale ontwikkelingssamenwerking, en een bespreking van enige recente *literatuur*. Dit is de eerste kroniek die geheel aan recente literatuur is gewijd (zonder overigens, zoals reeds eerder werd beklemtoond, naar volledigheid te streven).

PLANNING EN GROEI

Wij willen allereerst de aandacht vestigen op twee buitengewoon belangrijke boeken die het vorige jaar verschenen, nl. van S. Kuznets: *Modern economic growth. Rate, structure and spread*¹, en van J. Kornai: *Mathematical planning of structural decisions*².

Het eerstgenoemde boek is voornamelijk een systematische samenvatting van voorgaande onderzoekingen van Kuznets, met name van die welke reeds verschenen in de reeks „Quantitative aspects of the economic growth of nations”, gepubliceerd in *Economic development and cultural change*. Het doet dit op magistrale wijze, maar is hiermee echter geen gemakkelijk leesbaar boek geworden. De opeensomming van feiten, veronderstellingen en alternatieven in de achtereenvolgende hoofdstukken doet spoedig lees-moeheid ontstaan, omdat voor weinig visuele klaarheid in het behandelde is gezorgd. De beste benadering van het boek lijkt ons dan ook per hoofdstuk. Voor degenen die alleen geïnteresseerd zijn in de (erg globale) uitkomsten, geeft het slothoofdstuk een overzicht. De overige hoofdstukken zou men als noodzakelijke literatuur kunnen beschouwen voor hen die zelf iets „willen gaan doen” op één van de daarin beschreven gebieden. Men kan zich zodoende veel werk besparen, omdat Kuznets de onderwerpen zeer grondig analyseert aan de hand van het beschikbare cijfermateriaal, duidelijk onderkent wat onzeker is, en daarmee tevens wijst op de mogelijkheden voor verder onderzoek. Achtereenvolgens komen aan de orde: (1) wat onderscheidt de huidige periode van de voor-moderne tijd? (2) groei van bevolking, kapitaal en produktie; (3) trends in produktiestructuur; (4) produktie- en inkomensverdeling; (5) trends in het gebruikspatroon; (6) trends in de internationale relaties op het gebied van kennis, handel en politiek; (7) internationale inkomensverschillen, ontwikkelde en ontwikkelingslanden; (8) economische en sociale structuur van de ontwikkelingslanden; (9) beperkte spreiding van de moderne economische groei.

De eerste zes hoofdstukken betreffen praktisch alleen de economisch ontwikkelde landen in het westen. Slechts de laatste drie hoofdstukken hebben het huidige internationale ontwikkelingsvraagstuk tot onderwerp. Niettemin zijn de eerste hoofdstukken niet minder van belang voor dit laatste probleem: voor zover de huidige ontwikke-

lingslanden streven naar een moderne economische groei in westerse stijl, is het groeipatroon van de westerse ontwikkelde landen voor hen van groot belang, al was het slechts ter verkrijging van een beter inzicht hoe de nadelen aan deze groei verbonden, kunnen worden vermeden.

Kornai's boek (in het laatste deel overigens grotendeels op werk van Lipták berustend) beschrijft, uitgaande van de traditionele (d.w.z. niet-wiskundige) planningmethoden in Hongarije, de weg die de Hongaarse planning heeft afgelegd via de toepassing van wiskundige sectormodellen naar de integratie van deze modellen in een de nationale economie omvattend model. Hoewel het hierbij dus primair de Hongaarse ervaringen betreft, is het boek als een *algemene „cursus” in planning* te beschouwen. Bijzonder aantrekkelijk bij de behandeling van de sectormodellen (deel 2 en 3) is het feit, dat het hier om in de praktijk toegepaste modellen gaat. Deel 4 geeft een uitvoerige behandeling van de problemen verbonden aan rekenprijzen. Het laatste deel van het boek, dat de onderbrenging van de sector- en centrale modellen in een alomvattend systeem behandelt, was bij het schrijven van het boek nog theorie. Erg helder komt echter tot uiting het karakter van deze integratie, nl. de wisselwerking tussen sector- en centrale beslissingsniveaus, wat leidt tot een opeenvolging van planningrondes, hier genoemd „two-level planning”. Intussen is deze methode in Hongarije praktisch toegepast voor drie niveaus; de resultaten zullen in een toekomstig boek worden vastgelegd.

Ondanks de gecompliceerdheid van de behandelde stof is het boek (uitgezonderd appendix H) toegankelijk voor een ieder wiens wiskundige kennis tot en met elementaire matrix-algebra en het principe van lineaire programmering reikt. Hoewel de besproken modellen voorlopig niet in ontwikkelingslanden toe te passen zullen zijn, is de grote kracht van dit boek, dat het op heldere en boeiende wijze inzicht verschaft in de problemen waarmee men in praktische planning te maken krijgt.

HULPVERLENING IN THEORIE EN PRAKTIJK

Onder dit hoofd willen wij om te beginnen wijzen op het verschijnen van het verslagboek van het zeer geslaagde, in 1967 te Gent gehouden, achtste Vlaams wetenschappelijk economisch congres over de ontwikkelingshulp³. Hiermede is de totale uitgave, bestaande uit de reeds eerder verschenen twee delen met de congresreferaten en dit deel notulen, vol-

¹ S. Kuznets: *Modern economic growth. Rate, structure, and spread*, Yale University Press. Studies in comparative economics, no. 7, New Haven en Londen, 1967, 529 blz.

² J. Kornai: *Mathematical Planning of structural decisions*, Publishing House of the Hungarian Academy of Sciences, Contributions to economic analysis, Budapest 1967, 526 blz.

³ *De Ontwikkelingshulp* (notulen), Uitg. Seminarie voor Toegepaste economie, Rijksuniversiteit te Gent, 1967, 459 blz.

tooid. Tezamen kunnen zij beschouwd worden als een *standaardwerk over de theorie en praktijk* van het hulpverleningsbeleid, dat een uitstekend gedocumenteerde en een overzichtelijke samenvatting vormt van al hetgeen hierover als relevant gememoreerd kan worden.

Een survey van een beperkt, doch steeds belangrijker wordend, onderdeel van het hulpverleningsbeleid, is te vinden in een door de OECD gepubliceerde studie van een groep deskundigen: *Quantitative models as an aid to development assistance policy*⁴. Deze publikatie is bedoeld als een *inleiding tot het gebruik van kwantitatieve modellen* bij het bepalen van de omvang van de hulpverlening aan de ontwikkelingslanden tezamen of individueel. Na het waarom en hoe van modellen, en de problemen verbonden aan schattingen, wordt het principe van de „two gaps”-modellen uiteengezet, terwijl in de appendix het vergelijkingstelsel in zijn meest elementaire vorm wordt gegeven. Aan de „algemene” lezer kan dit boekje een beeld geven van het gebruik dat van modellen kan worden gemaakt. Voor degenen die — onbekend met de „two gaps”-theorie — niettemin bijv. één van de artikelen geschreven door Chenery in samenwerking met Adelman, Bruno, Strout, of MacEwan, of de VN-publikatie *Studies in long-term economic projections for the world economy: aggregate models*, willen bestuderen, kan deze publikatie een nuttige achtergrond vormen.

Langzamerhand verschijnen er steeds meer studies over het *hulpverleningsbeleid van afzonderlijke landen en instellingen*. In dit verband zij vooral gewezen op de reeks publikaties van het Engelse Overseas Development Institute dat reeds verschillende donors onder de loep heeft genomen. Maar ook buiten het ODI wordt aan dergelijke case-studies gewerkt. Zo zijn onlangs een analyse van de Canadese hulpverleningspolitiek (van de hand van K. Spicer⁵) en een beschrijving van het beleid van Nieuw-Zeeland verschenen (door G. J. Thompson⁶). Beide auteurs hebben zich niet beperkt tot deze case-studies, maar begeben zich ook in de discussie over doel en betekenis van de ontwikkelingssamenwerking, hetgeen hun boeken extra interessant maakt voor Nederlandse lezers.

Spicers boek staat sterk in het teken van een *traditioneel nationalisme*: in hoeverre beantwoordt hulp aan ontwikkelingslanden aan de traditionele doeleinden van buitenlandse en economische politiek, in hoeverre is er werkelijk sprake van „enlightened self-interest”? Deze niet-Tinbergiaanse aanpak van het ontwikkelingshulp-vraagstuk heeft echter, indien uitgewerkt zoals door Spicer, zijn voordelen. Op nuchtere en heldere wijze wordt in het eerste hoofdstuk (50 blz.) duidelijk gemaakt wat een — qua nationaal inkomen — klein land als Canada wél en wat niet van zijn hulpverlening kan verwachten; de uitkomst is merendeels negatief. Hiertegen valt o.i. niet veel in te brengen, wanneer men zich beperkt tot de *traditionele doeleinden van politiek*, en het kan geen kwaad dit eens benadrukt te zien. De gegeven analyse kan ertoe bijdragen de internationale hulpverlening een wat hechtere basis te geven dan tot dusver, en haar uit de sfeer van een min of meer spontaan, maar ondoordacht of verkeerd doordacht, geven te halen. In de donorlanden denkt men nog zo zeer in de traditioneel-politieke geest, dat onwillekeurig resultaten op dit vlak verwacht worden, en menselijkerwijs bovendien nog op korte termijn. Wanneer deze verwachtingen niet vervuld blijken te worden, is een anti-hulpstemming haast onvermijdelijk, waarvan de huidige impasse in de internationale hulpverlening waarschijnlijk een voorbeeld is.

Helaas gaat Spicer hier niet verder, en onderwerpt hij

de traditionele politieke doeleinden niet aan een analyse. Een verandering in deze doeleinden en het ontwikkelingshulp-vraagstuk zijn nauw verweven. In de buitenlandse politiek zal o.i. het accent verlegd dienen te worden van de „image” van het land zoals gemeten aan de uitgeoefende invloed, naar *internationale solidariteit*. Het „waarom dan wel hulp?” volgt dan direct uit het feit, dat de ontwikkelingslanden hulp *nodig* hebben. Dát dit een feit is, moge blijken uit het eerste hoofdstuk (11 blz.) van Thompsons boek: daarin geeft hij een bijzonder instructieve inleiding tot de economische situatie in de ontwikkelingslanden.

In dit verband zouden we er tevens op willen wijzen — en daarin volgen we weer Spicer —, dat ook de dikwijls veronderstelde *vredebevorderende* werking van hulp geen al te stevige basis voor het geven van hulp kan zijn. Vermoedelijk zal hulp wel tot het bereiken van vrede kunnen bijdragen, het is echter heel twijfelachtig of het de prijs is, waarmee vrede te koop is. Waarschijnlijker is dat nog steeds de oude waarheid geldt, dat vrede niet te koop is.

De rijke landen (dat zijn de Westerse wereld én de USSR) staan hierbij — nu het initiatief tot vrede nog bij hen ligt — voor een uitdaging, die veel meer omvat dan het afstaan van een klein deel van hun nationaal inkomen. De geestelijke vooruitgang in deze landen heeft echter geen gelijke tred gehouden met de materiële vooruitgang. Ook in dit opzicht is het dus tijd voor een accentverlegging, maar nu op binnenlands politiek terrein.

Naast de aangehaalde algemene inleidingen in de eerste hoofdstukken vindt men in beide boeken uitvoerige gegevens over de Canadese resp. Nieuwzeelandse hulpverlening naar aard en bestemming. Zowel Canada als Nieuw-Zeeland blijken ver onder de internationaal overeengekomen „1%-doelstelling” te blijven, ondanks het feit dat beide landen tot de rijkste landen ter wereld behoren, gemeten naar inkomen per hoofd. Beide schrijvers benadrukken in dit verband echter, dat het simpelweg optellen van verleende hulpbedragen zonder rekening te houden met de *voorwaarden* waaronder de hulp wordt verstrekt, voor vergelijkingsdoeleinden weinig zinvol is. Zoals uit een aan de studie van Thompson toegevoegd essay van de hand van M. J. Pope blijkt, stijgt het Nieuwzeelandse hulppercentage niettemin absoluut gezien niet veel (van 0,19% tot 0,28% in 1964/5), wanneer men de verleende hulp meet aan de totale kosten voor het land. Thompson voert tevens

⁴ *Quantitative models as an aid to development assistance policy*, Expert group on the uses of analytical techniques, OECD, Parijs 1967, 78 blz.

⁵ K. Spicer: *A Samaritan State? External aid in Canada's foreign policy*, University of Toronto Press, 1966, 272 blz.

⁶ G. J. Thompson: *New Zealand's international aid*, The New Zealand Institute of International Affairs, Wellington 1967, 151 blz.

(I.M.)

WARMTE	TECHNIEK
BEUKERS	SCHIEDAM

aan, dat de gangbare definities van hulp te weinig rekening houden met de *soort* hulp die elk land het best kan verlenen. Om structurele redenen kan het voor een land, zoals in het geval van Nieuw-Zeeland, onmogelijk zijn veel valutahulp te verstrekken. Door het karakter van zijn hulp aan zijn mogelijkheden aan te passen (bijv. onderwijs) kan zo'n land echter toch een belangrijke bijdrage leveren aan het internationale ontwikkelingswerk.

De algemeen geïnteresseerde lezer kan lezing van de eerste hoofdstukken van beide hier besproken boeken sterk worden aanbevolen, zij het dat we aan Spicers boek als verplichte supplementaire lectuur Tinbergens *Lessons of the past* zouden willen toevoegen.

VOEDINGSPROBLEMEN EN BEVOLKINGSGROEI

In het begin van dit jaar verscheen wederom een belangrijk OECD-rapport: *The Food Problem of Developing Countries*⁷. Dit rapport is gebaseerd op *schattingen van de voedselproductie en voedselconsumptie* voor de komende 15 jaren. De belangrijkste conclusie is dat de ontwikkelingslanden,

⁷ OECD: *The Food Problem of Developing Countries*, Parijs 1968.

Beleggings-voorlichting:

aan hen die zich thuis willen oriënteren stelt de AMRO Bank de volgende publicaties kosteloos ter beschikking:

- AMRO Beursnieuws (wekelijks, met veertiendaagse bijlage)
- Kerngetallen van Nederlandse effecten
- De Obligatiegids.

Beleggings-adviezen:

de honderden kantoren van de AMRO Bank staan te uwer beschikking voor individuele beleggingsadviezen en portefeuilleonderzoek.

AMRO BANK
AMSTERDAM - ROTTERDAM BANK

SA 468

de rijksoverheid vraagt

voor het Centraal Planbureau
te 's-Gravenhage

hoofd van de afdeling verkeer en energie vac. nr. 8-4213/0936

Taak: leiding en richting geven aan het analyseren van de economische ontwikkeling van de energie, het verkeer en vervoer op korte en middellange termijn;

optreden als secretaris van de werkcommissie voor verkeer en vervoer, die in het kader van de middellange termijnplanning is ingesteld.

Vereist: doctoraal economie; ervaring op het gebied van de vervoers- en verkeers-economie; econometrische kennis en ervaring strekken tot aanbeveling.

Salaris, afhankelijk van opleiding en ervaring, tot max. f 2457,- per maand; promotiemogelijkheid tot f 2960,- per maand aanwezig.

Tel. inlichtingen worden verstrekt onder nr. 070 - 51 41 51, tst. 293.

voor het Ministerie van Financiën

t.b.v. het Bureau Financieringen in Economische Zaken

econoom vac. nr. 8-4545/0936

voor de behandeling van financieel-economische en beleidsvraagstukken, op het terrein van de verhouding tussen het Rijk en diverse research-instellingen.

Vereist: redactionele ervaring; leeftijd tot ca. 30 jaar.

Standplaats 's-Gravenhage.

Salarisgrenzen van f 1144,- tot f 2108,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantiegeld

ondanks al hun pogingen de produktie van voedingsmiddelen te vergroten, niet in staat zullen zijn aan de binnenlandse vraag te voldoen. Betere agrarische produktiemethoden zullen het betalingsbalansprobleem der ontwikkelingslanden dus voorlopig niet helpen oplossen, terwijl zich de noodzaak zal doen gevoelen van andere, meer complexe internationale handelspatronen, hetgeen niet zonder invloed zal blijken te zijn op de produktiestructuur in de geïndustrialiseerde landen. De noodzakelijke stijging in de export van agrarische produkten uit de rijke landen naar de ontwikkelingslanden zal tevens gepaard moeten gaan met een uitbreiding van de hulpverlening. Natuurlijk zal

op de lange termijn het voedselprobleem der ontwikkelingslanden slechts opgelost kunnen worden via een verhoging van de voedselproduktie in deze landen zelf. Daartoe wordt in dit rapport o.a. een combinatie van voedselhulp en voedselproduktiehulp aanbevolen.

In een ongepubliceerde FAO-studie⁸ worden soortgelijke

⁸ *Agricultural Commodity Projections for 1975 and 1985*, Studie van de Commodities-division van de FAO (niet gepubliceerd), zie de verwijzing in *Monthly Bulletin of Agricultural Economics and Statistics*, no. 9, vol. 16, blz. 9-16, FAO, Rome, september 1967.

Openbaar lichaam Rijnmond

Binnenkort ontstaat een vacature bij het openbaar lichaam Rijnmond voor

Staffunctionaris voor planologische aangelegenheden

Deze functionaris is onder rechtstreekse verantwoordelijkheid jegens het dagelijks bestuur belast met de voorbereiding van streekplannen en wijziging van bestaande plannen en met de advisering omtrent gemeentelijke bestemmingsplannen.

Gegadigden moeten in staat zijn overleg te plegen met ambtelijke en niet-ambtelijke stedenbouwkundige adviseurs van provincie en gemeenten op het gebied van de planologie in de ruimste zin. Zij dienen academisch gevormd te zijn. Ervaring op genoemd terrein is noodzakelijk. Leeftijd bij voorkeur tussen 35 en 50 jaar.

Salariëring afhankelijk van leeftijd en ervaring.

★ **Salarisgrenzen** (excl. 6 procent vakantietoelage):
Staffunctionaris A f 2457,— tot f 3565,— per maand
Staffunctionaris B f 2706,— tot f 3782,— per maand

Aanstelling boven het minimum is niet uitgesloten.

★ Ziektekostenregeling (I.Z.A.) en verplaatsingskostenregeling zijn van toepassing.
De premie A.O.W. is voor rekening van Rijnmond.

★ Kandidaten dienen bereid te zijn zich aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Uitvoerige sollicitaties onder opgave van huidige functie, opleiding en referenties binnen 14 dagen na verschijnen van dit blad aan de voorzitter van het openbaar lichaam Rijnmond, Stationsplein 2 te Schiedam.

Gecombineerde balans Algemene Bank Nederland N.V. en Nederlandsche Bank-Unie N.V.

	30 juni 1968	31 december 1967		30 juni 1968	31 december 1967
Kas, kassiers en daggeldleningen	f 565.177.000	f 505.522.000	Kapitaal	f 174.030.000	f 174.030.000
Nederlands schatkistpapier	f 1.365.013.000	f 1.238.624.000	Reserves	f 223.000.000	f 233.000.000
Ander overheidspapier	f 1.049.104.000	f 815.420.000	Waarderingsreserve gebouwen	f 100.000.000	f 100.000.000
Wissels	f 642.035.000	f 654.279.000	6½% Converteerbare obligatielening f	43.500.000	—
Bankiers in binnen- en buitenland	f 1.647.006.000	f 1.286.517.000	Leningen	f 153.662.000	f 142.687.000
Effecten en syndicaten	f 254.248.000	f 218.514.000	Deposito's op termijn	f 3.841.056.000	f 3.490.168.000
Voorschotten tegen effecten	f 274.462.000	f 257.501.000	Spaargelden	f 1.619.464.000	f 1.413.890.000
Debiteuren	f 3.851.915.000	f 3.694.064.000	Crediteuren	f 4.728.543.000	f 4.414.872.000
Kredieten op middellange termijn	f 1.215.995.000	f 1.150.352.000	Geaccepteerde wissels	f 60.159.000	f 76.398.000
Deelnemingen (incl. voorschotten)	f 23.672.000	f 25.616.000	Overlopende saldi en andere rekeningen	f 145.463.000	—
Gebouwen	f 195.250.000	f 188.636.000			
	<u>f 11.088.877.000</u>	<u>f 10.035.045.000</u>		<u>f 11.088.877.000</u>	<u>f 10.035.045.000</u>

Algemene Bank Nederland N.V.

conclusies getrokken. Ook deze studie is gebaseerd op projecties. Er wordt uitgegaan van een viertal *alternatieve projecties* van het inkomen per capita (gebaseerd op een optimistische en een pessimistische schatting van enerzijds de bevolkingsgroei en anderzijds de groei van het BNP); met behulp hiervan wordt de vraag naar voedingsmiddelen geschat, terwijl daarnaast een projectie wordt gemaakt van de productie van enkele geaggregeerde categorieën voedselproducten. Verwacht kan worden dat in de rijke landen de voedselproductie de vraag naar voedingsmiddelen hoe dan ook overtreft, terwijl het omgekeerde

het geval zal zijn voor de ontwikkelingslanden (waarbij de vooruitzichten voor Azië duidelijk ongunstiger zijn dan die voor Afrika en Latijns-Amerika). Tevens blijkt uit deze projecties dat de exportmogelijkheden van agrarische grondstoffen uit de ontwikkelingslanden naar de geïndustrialiseerde landen niet erg sterk zullen stijgen. Ook in deze FAO-studie tenslotte, wordt op basis van de gepresenteerde voorspellingen een aantal *aanbevelingen* gedaan.

(Ruimtegebrek dwingt ons deze Ontwikkelingskroniek hier af te breken. Het vervolg zal worden geplaatst in ESB van volgende week. Red.)

N.V. BANK VOOR NEDERLANDSCHE GEMEENTEN

gevestigd te 's-Gravenhage

UITGIFTE VAN

f 100.000.000.— 6 $\frac{3}{4}$ pCt. 25-jarige Obligaties 1968

Grootte der stukken: nominaal f 1000.— en f 500.—.

Na de toewijzing kunnen desgewenst, in de plaats van obligaties, schuldregisterinschrijvingen, groot tenminste nominaal f 100.000.—, worden verkregen.

Ondergetekende bericht, dat de inschrijving op bovengenoemde uitgifte zal zijn opengesteld op

WOENSDAG 21 AUGUSTUS 1968

van des voormiddags 9 tot des namiddags 3 uur

TOT DE KOERS VAN 99 $\frac{3}{4}$ pCt.

bij de kantoren te Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en 's-Hertogenbosch, voorzover in genoemde plaatsen gevestigd, van:

Amsterdam-Rotterdam Bank N.V.

Algemene Bank Nederland N.V.

Lippmann, Rosenthal & Co. N.V.

Mees & Hope

H. Oyens & Zonen N.V.

Pierson, Heldring & Pierson

Theodoor Gilissen N.V.

Hollandsche Bank-Unie N.V.

Nederlandsche Credietbank N.V.

Nederlandsche Middenstandsbank N.V.

F. van Lanschot

N.V. Slavenburg's Bank

alsmede **ten kantore der Vennootschap**

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 13 augustus 1968.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, alsmede, in beperkte mate, de statuten en het laatste jaarverslag, zijn bij bovenstaande inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

's-Gravenhage, 13 augustus 1968.

N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten.

GEMEENTE ROTTERDAM

De Dienst van Stadsontwikkeling vraagt voor de afdeling

STRUCTUURONDERZOEK EN PROGRAMSTUDIE

een econoom

die speciaal zal worden belast met de voorbereiding van het city-onderzoek en het geven van wiskundig/statistische adviezen ten behoeve van de gehele afdeling.

Vereist: Opleiding op academisch niveau (afgestudeerd in de kwantitatieve studierichting).

Een psychologisch onderzoek behoort tot de selectieprocedure.

ZEER GOEDE SECUNDAIRE ARBEIDSVORWAARDEN

Sollicitaties binnen 14 dagen onder nr. 359/0936 te zenden aan de chef van het Bureau Personeelvoorziening, stadhuis, Rotterdam.

DE DRENTS-GRONINGER ZUIVELBOND te ASSEN

heeft plaats voor een.

REGISTER-ACCOUNTANT

die, in samenwerking met de overige bondsdiensten, verwante organisaties en de externe accountant, ten behoeve van de aangesloten coöperatieve bedrijven belast zal worden met de zorg voor:

- de controle op de interne verslaglegging,
- de administratieve organisatie,
- de verdere uitbouw van de bestaande systemen van bedrijfsvergelijking en bedrijfssignalering.

Geboden wordt een interessante, zelfstandige functie met ruime kansen op ontplooiing. De honorering, waaronder een gunstige premievrije pensioenregeling, is in overeenstemming met het niveau van de functie.

Zij die menen aan bovengenoemde voorwaarden te kunnen voldoen, worden uitgenodigd hun eigenhandig geschreven sollicitatiebrieven met volledige inlichtingen over persoon, opleiding, ervaring en sollicitatiemotief te richten aan:

Het secretariaat van de Drents-Groninger Zuivelbond, Prins Hendrikstraat 5 te Assen.

N.V. PHILIPS-DUPHAR

Pharmaceutisch-Chemische Industrie

Bij de Administratie bestaat plaatsingsmogelijkheid voor een

BEDRIJFSECONOMISCH GESCHOOLDE MEDEWERKER

die de gelegenheid zal krijgen zich in de bedrijfseconomische problematiek van de fabrieksorganisatie te verdiepen. Na een aanloopperiode kan plaatsing in onze onderneming of elders in het concern, zowel in Nederland als in het buitenland, worden overwogen.

De gedachten gaan hierbij uit naar een jonge accountant of economisch doctorandus.

De geïnteresseerde wordt verzocht zich telefonisch te wenden tot het personeelbureau (020-731226, toestel 241) N.V. Philips-Duphar, Apollolaan 151 te Amsterdam.

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen. E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. E.-S.B. - Postbus 42 - Schiedam

**Met „E.-S.B.”
een beter
economisch-politiek
inzicht**

H. BRONS Jr
MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80 *

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-2

Bij de ECONOMISCH-STATISTISCHE AFDELING van de Coöp. Centrale Raiffeisen-Bank is plaats voor een

ECONOOM

die na een inwerkperiode en bij gebleken geschiktheid zal worden aangesteld als

ADJUNCT-CHEF van de afdeling.

Genoemde afdeling is belast met het financieel-economisch onderzoek ten behoeve van de beleidsvoering en met de interne en externe informatieverstrekking omtrent het bedrijfsgebeuren bij de Centrale Raiffeisen-Bank en de gezamenlijke daarbij aangesloten banken.

Geboden wordt een veelzijdige werkring, welke van de functionaris zijn volledige inzet vraagt op leidinggevend en researchgebied.

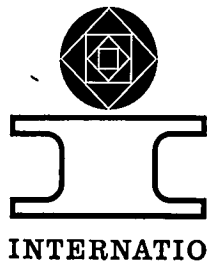
Gegadigden

- ★ tot de leeftijd van 40 jaar;
- ★ met ervaring op het gebied van geld- en bankwezen;
- ★ met kennis van moderne statistische methoden;
- ★ met belangstelling voor de toepassing van computertechniek op het terrein van onderzoek

worden uitgenodigd schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de afdeling Personeelszaken, St. Jacobsstraat 30 te Utrecht.

**COOP. CENTRALE
RAIFFEISEN-BANK**

Voor één onzer werkmaatschappijen (fabricage en handel) in het midden van het land zoeken wij contact met een

VEELZIJDIG EN ERVAREN ADMINISTRATEUR

die onmiddellijk onder de directie ressorteert.

Hij zal verantwoordelijk zijn voor:

- de administratieve techniek en belast zijn met de leiding van de administratieve afdeling;
- het ter beschikking stellen van financiële en bedrijfs-economische informatie in overeenstemming met de behoefte van de Moedermaatschappij, van de directie en afdelingshoofden.

Tot zijn taak zal o.m. behoren: de debiteurenbewaking, het credietmanagement, de kostenbewaking, het investeringsbudgetbeheer, de verzekering- en belastingkwesties.

De financiële boekhouding en de bedrijfsadministratie van order- en productiebureau zullen binnen afzienbare tijd via ponskaartsysteem gevoerd worden.

Het ligt in de bedoeling, dat de functionaris ter ontlasting van de commerciële directie in de toekomst belast wordt met de efficiency van de interne bedrijfsleiding.

Meer dan naar een hoger-economische opleiding gaan onze gedachten uit naar iemand met ervaring in het leiding geven op administratief en bedrijfs-economisch gebied in een soortgelijk middelgroot of groot bedrijf.

Hij moet een kritisch vermogen voor cijfers hebben en een persoonlijk overwicht. De betrekking met een groot concern verlangt een "up-to-date" zijn met moderne administratie en interesse in de automatisering van de informatieverwerking. Computer-ervaring strekt derhalve tot aanbeveling.

De salariering, zowel als de overige voorzieningen, beantwoorden aan de verantwoordelijkheid van de functie en de geëiste ervaring; het inkomen ligt in ieder geval boven de f. 28.000.-.

Geïnteresseerden dienen zich schriftelijk te wenden tot de afdeling Personeelszaken van de

**N.V. INTERNATIONALE CREDIET- EN
HANDELS-VEREENIGING "ROTTERDAM"**

Postbus 567 - Rotterdam.

***Maak gebruik van
de rubriek***

VACATURES

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

AKU

arnhem

In verband met toename van onze activiteiten in de internationale markt van synthetische garens en vezels zoeken wij een **ervaren economisch onderzoeker** voor de functie van

groepsleider in de afd. marktonderzoek

Het is noodzakelijk onze positie in de markt voortdurend te analyseren en te waarderen en de mogelijkheden te onderkennen tot behoud en versteviging van onze plaats op de wereldmarkt.

De taak van deze groep is:

- het verzamelen en analyseren van marktinformatie
- het meewerken aan het opstellen van beleidsplannen, waaronder tevens vallen marktprognoses op korte en lange termijn.

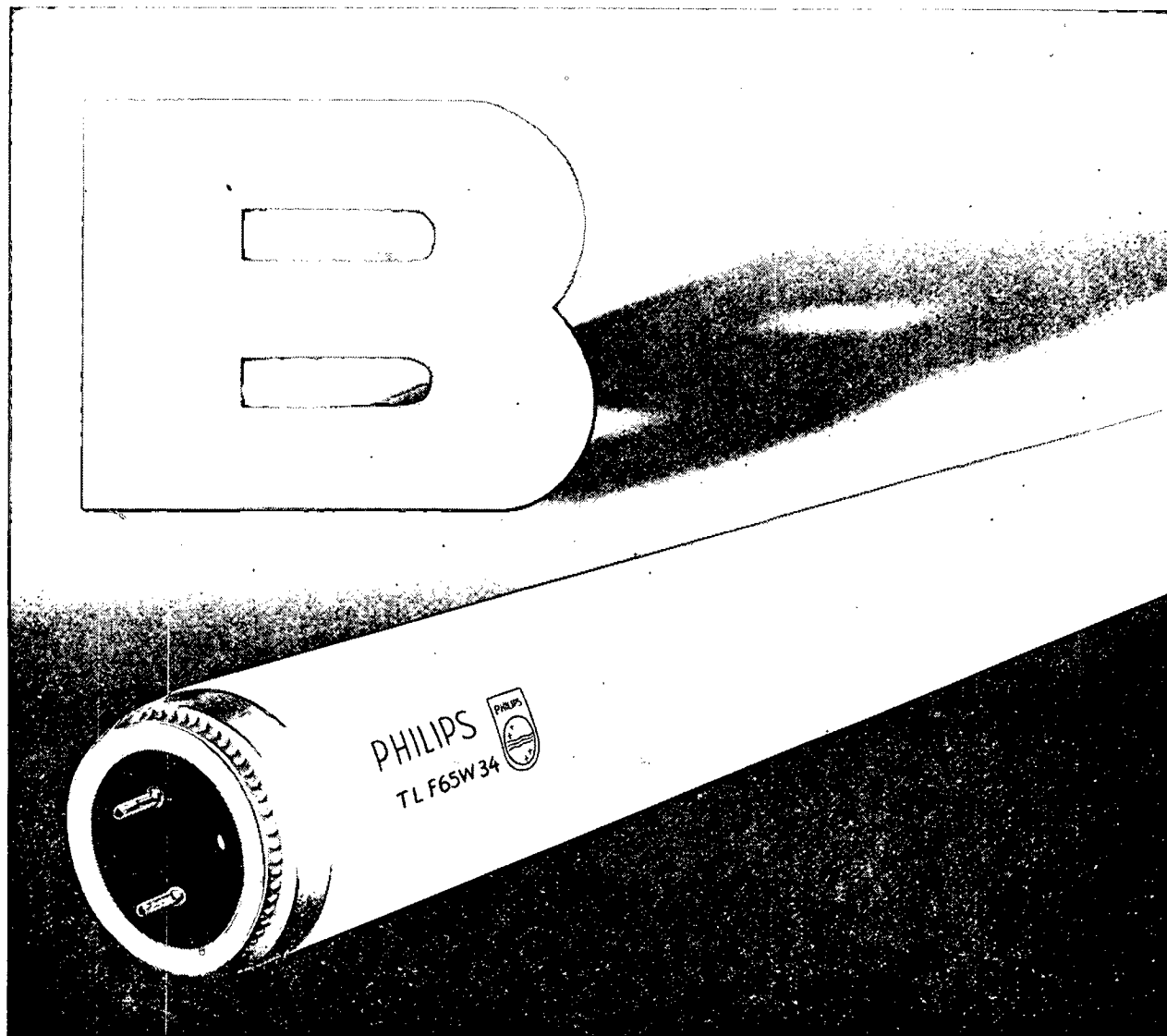
Hiervoor zoeken wij contact met belangstellenden die aan de volgende voorwaarden voldoen:

- afgeronde academische vorming
- meerdere jaren ervaring in marktonderzoek, economisch onderzoek, planning e.d.
- goede kennis van de moderne talen
- leeftijd tot ca. 35 jaar

Brieven met curriculum vitae en voorzien van recente pasfoto te richten aan de

Algemene Kunstzijde Unie N.V.,
afdeling Personele Zaken,
Velperweg 76, Arnhem,
onder vermelding van nr. 79.68

630.28

De B van Bedrijfszekerheid is belangrijk voor uw bedrijfsverlichting

Betrouwbare bedrijfsverlichting wil zeggen: geringe storingskansen, lange levensduur, blijvend goede lichtopbrengst. Om dit te bereiken moet de combinatie van lamp, voorschakelapparaat en armatuur feilloos functioneren en is ieder detail belangrijk. Zo zijn bij de elektroden de constructie en de materiaalkeuze in hoge mate bepalend voor levensduur en blijvend

goede lichtopbrengst van de lamp. Daarom besteedt Philips de uiterste zorg aan constructie en materiaalkeuze van deze elektroden.

U kunt zeker zijn van een bedrijfszekere verlichting met Philips bedrijfsverlichting.

PHILIPS „TL”-verlichting:

- Hoog rendement - Blijvend goede

lichtopbrengst • Grote bedrijfszekerheid • Minimale wattverliezen • Volkomen aanpassing aan elke bedrijfs-situatie.

Gemaakt voor uw bedrijf:

Het bijzonder instructieve boekje „Praktische wenken voor Bedrijfsverlichting” wordt u per omgaande toegezonden na aanvraag bij Philips Nederland n.v., Afd. Bedrijfsverlichting 41, Eindhoven.

Dit instructieve boekje ligt voor u klaar bij:
Philips Nederland n.v.
Afd. Bedrijfsverlichting, Eindhoven

PHILIPS

Bedrijfsverlichting

MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN EN VOLKSGEZONDHEID

Directie Algemene Economische Aangelegenheden

deze Directie heeft o.m. tot taak:

het analyseren van de economische facetten van het overheidsbeleid voor zover dit het Ministerie van Sociale Zaken betreft

voorbereiden en adviseren bij het tot stand komen van het beleid, op grond van genoemde analyses

coördineren van het sociale beleid met het algemeen economische beleid, dat primair op andere ministeries wordt voorbereid.

de **Afdeling Loon- en Conjunctuurpolitiek** houdt zich bezig met de economische facetten van het loonbeleid en van de sociale verzekeringen, alsmede met conjuncturele vraagstukken;

de **Afdeling Arbeidsmarktpolitiek** is belast met:

- het onderzoek betreffende de werking van het arbeidsmarktmechanisme, de ontwikkeling op de arbeidsmarkt op korte en lange termijn en het opstellen van prognoses op dit gebied;
- de bestudering van de relaties tussen de economische en technische ontwikkeling enerzijds en de ontwikkeling van aard en omvang van het onderwijs anderzijds, voor zover deze op de arbeidsmarkt met elkaar worden geconfronteerd;

de **Afdeling Sociaal-Economische Beleidsvraagstukken** adviseert de leiding van het departement over diverse aspecten van de economische, financiële en monetaire ontwikkeling die van invloed zijn op het beleid van het ministerie.

voor deze Directie worden gevraagd

ervaren en pas afgestudeerde economen

voor de Afdelingen:

- Loon- en Conjunctuurpolitiek
- Arbeidsmarktpolitiek
- Sociaal-Economische Beleidsvraagstukken

met name bij de Afdeling Arbeidsmarktpolitiek zijn de werkzaamheden in belangrijke mate van kwantitatieve aard.

Vereist: doctoraal examen economie, algemeen economische studierichting, b.v.k. keuzevakken van kwantitatieve aard, of kwantitatief economische studierichting.

In Benelux, EEG en OESO-verband worden contacten onderhouden.

Salaris: voor ervaren economen zijn de salarisgrenzen van f 2042,- tot f 2960,- per maand; voor pas afgestudeerde economen van f 1265,- tot f 2108,- per maand.

Promotiemogelijkheden aanwezig.

Telefonische inlichtingen worden verstrekt onder nr. 070 - 18 32 20, toestel 682.

Schriftelijke sollicitaties met vermelding van vacaturnummer 8-4507/0936 zenden aan het Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

zenden aan het Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische